

Piotr Skonieczny OP

 <https://orcid.org/0000-0002-6407-715X>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.04>

Podstawy kanonicznego prawa karnego materialnego. Zarys wykładu na podstawie części I księgi VI kodeksu prawa kanonicznego papieża Franciszka

Celem niniejszego wprowadzenia w naukę kanonicznego prawa karnego materialnego nie jest przedstawienie całości wykładu i komentowanie poszczególnych przepisów CIC z 2021 roku. Byłoby to bowiem niemożliwe przy założeniach tejże publikacji. Chodzi natomiast o wskazanie najważniejszych założeń, zasad konstytuujących i istoty instytucji szczególnie ważnych w świetle Franciszkowej reformy tego prawa, dokonanej konstytucją apostolską *Pascite gregem Dei* z 23 maja 2021 roku¹. Siłą rzeczy należa-

¹ Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei* qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur, 23.05.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021), s. 534–537; Liber VI, s. 537–555 [po tej noweli: CIC z 2021 roku].

ło w tym krótkim zarysie zrezygnować z wielu mniej lub bardziej ważnych wymiarów odnowionego prawa karnego kanonicznego na rzecz dyskursu ogólnego, żeby przekazać wizję w miarę spójną, pozwalającą na dalsze, indywidualne studium. Dlatego też ów zarys nie dotyczy części szczególnej prawa karnego kanonicznego. A żeby wstęp ten był przydatny lub bardziej zrozumiały także dla prawników świeckich, niejednokrotnie zawarto w nim uwagi prawno-porównawcze.

Z powyższych względów odsyłacze bibliograficzne mają charakter bardzo skrócony, wręcz telegraficzny. Zaznaczyć trzeba, że przywołana literatura jest wyborem subiektywnym, autor odsyła do poglądów, które podziela. W doborze kierował się także czterema kryteriami: wydania w języku polskim; literatura podstawowa dla zagadnienia, która umożliwia dalsze poszukiwania poprzez odwołania; literatura powstała pod rządem już CIC z 2021 roku; w końcu, skoro chodzi o dość subiektywną wizję założeń prawa karnego kanonicznego „w pigułce”, nawiązania do pozycji, które wyszły spod pióra autora tego rozdziału.

Powyższe rudymenty prawa karnego kanonicznego przedstawiono w porządku klasycznym:

- (1) nauka o źródłach prawa karnego kanonicznego;
- (2) nauka o przestępstwie kanonicznym;
- (3) nauka o karze kanonicznej – w ogólności i w szczególności.

1. Nauka o źródłach prawa karnego kanonicznego

1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego

Definicja. Prawo karne kanoniczne to zbiór norm prawno-kanonicznych, za pomocą których Kościół poprzez zagrożenie karą kanoniczną zakazuje wiernym pewnych zachowań uważanych za sprzeczne z celami Kościoła i dla zachowania dyscypliny kościelnej. Jest to zatem regulacja przestępstw kanonicznych (*delicta*) i kar (*poenae*).

Działy. Prawo karne kanoniczne dzieli się na prawo materialne (księga VI CIC z 2021 roku, tytuł XXVII CCEO z 2023 roku² wraz z kan. 1152 CCEO z 2023 roku, art. 1–8 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku³) oraz prawo formalne, czyli procesowe (por. kan. 1717–1731 CIC z 1983 roku⁴, kan. 1468–1487 CCEO⁵, art. 9–29 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku; *Vox estis lux mundi* z 2023 roku). Prawo karne materialne obejmuje część ogólną (kan. 1311–1363 i kan. 1399 CIC z 2021 roku, kan. 1401–1435 CCEO z 2023 roku) oraz część szczególną (kan. 1364–1398 CIC z 2021 roku, kan. 1436–1467 CCEO z 2023 roku, art. 1–8 i art. 28 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku z innymi regulacjami w poszczególnych ustawach kościelnych pozakodeksowych, także w ustawach partykularnych).

Duszpasterskość. W odróżnieniu od prawa karnego świeckiego, ze względu na dobro dusz (por. kan. 1752 CIC z 1983 roku), Kościół niekiedy reaguje niezależnie od zaistnienia przestępstwa, np. prewencyjnie, zanim się ono dokonało, stosując wówczas karne środki zaradcze, niebędące karami (por. kan. 1312 § 3, kan. 1339, kan. 1349 CIC z 2021 roku). Biorąc pod uwagę zaś duszpasterski charakter

2 Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Vocare peccatores, quibus nonnulli canones tituli XXVII et canon 1152 Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium immutantur*, 20.03.2023, „Acta Apostolicae Sedis” 115 (2023), s. 383–393 (po tej noweli kodeks wschodni określany jako CCEO z 2023 roku).

3 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 11.10.2021, „L’Osservatore Romano” z 7.12.2021, s. 6; „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 113–122 [nowelizacja określana jako: *Sacramentorum sanctitatis tutela* z roku 2021].

4 *Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) nr 2, s. III–XXX; s. 1–317. Przekład polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022 [w skrócie: CIC z 1983 roku].

5 *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364. Przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, przekład z łaciny L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002 [w skrócie: CCEO].

prawa karnego w Kościele, stanowienie i zastosowanie kary kanonicznej są zawsze *ultima ratio* (por. kan. 1311 § 2, kan. 1317, kan. 1341 i kan. 1349 CIC z 2021 roku). Dlatego Kościół w pewnych sytuacjach woli zastosować środki duszpasterskie lub pokuty zamiast kar (por. kan. 1311 § 2, kan. 1312 § 3 i kan. 1341 CIC z 2021 roku). Te ostatnie, nie będąc w prawie łacińskim karą kanoniczną, są obowiązkiem wykonania jakiegoś aktu religijności, pobożności lub miłości, np. określonej modlitwy, pielgrzymki, postu, posługiwania w hospicjum (por. kan. 1340 § 1 CIC z 2021 roku; kan. 1426 CCEO).

Sankcje karne. Reakcja kanoniczno-karna obejmuje nie tylko kary kanoniczne, lecz także karne środki zaradcze i pokuty. Karne środki zaradcze i pokuty nie są co prawda karami, ale są w określonej ustawą karno-kanoniczną relacji do przestępstwa i dlatego nazywane są „sankcjami *karnymi*” (por. kan. 1312 CIC z 2021 roku). Z tego względu zatytułowanie księgi VI CIC z 2021 roku brzmi: „Sankcje *karne* w Kościele” (*De sanctionibus poenalibus in Ecclesia*), podkreślając także charakter karny i dolegliwościowy tychże sankcji, które nie są karami.

Sankcje dyscyplinarne. Dla ochrony wspólnoty kościelnej Kościół ma do dyspozycji nie tylko środki reakcji prawnokarnej, lecz także dyscyplinarnej. Na podstawie swojej władzy ordynariusze (por. kan. 134 CIC z 1983 roku) lub nawet przełożeni wyżsi w instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego (por. kan. 620, kan. 717 i kan. 734 CIC z 1983 roku), mogą stosować – w ramach odpowiednich postępowań administracyjnych niebędących postępowaniami karnymi – sankcje dyscyplinarne. Te sankcje nie są karami kanonicznymi w sensie technicznoprawnym, np. wydalenie z instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego (por. kan. 694–704, kan. 729, kan. 742, kan. 746 CIC z 1983 roku) lub odwołanie upoważnienia do spowiadania (por. kan. 974 CIC z 1983 roku). W przestępstwach zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary taką rolę karną pełni dyspensa od celibatu kościelnego (*in poenam pro bono Ecclesiae*; por. art. 27 motu

proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, *Vademecum...* wer. 2.0, n. 157, 163). Dlatego od prawa karnego kanonicznego należy odróżnić prawo dyscyplinarne⁶.

Funkcje prawa karnego kanonicznego. Prawo karne kanoniczne – podobnie jak prawo karne w państwie – ma do wypełnienia różne zadania w Kościele, zwane jego funkcjami. Na podstawie kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku *in fine*, kan. 1341 CIC z 2021 roku *in fine* i części pierwszej kan. 1343 CIC z 2021 roku należy wskazać następujące funkcje prawa karnego kanonicznego, uzupełniając je ogólną funkcją prawa kanonicznego – zbawieniem dusz (*salus animarum*; kan. 1752 CIC z 1983 roku):

- (1) przywrócenie sprawiedliwości;
- (2) poprawa przestępcy, czyli nawrócenie wiernego, który popełnił przestępstwo;
- (3) naprawienie zgorszenia⁷.

1.2. Prawo Kościoła do karania

Zakres podmiotowy bierny. Zgodnie z kan. 1311 § 1 CIC z 2021 roku Kościół ma prawo (*ius*) karzenia sankcjami karnymi (zatem również karami kanonicznymi) tych wiernych katolików w rozumieniu kan. 11 CIC z 1983 roku (zakres podmiotowy bierny prawa karnego kanonicznego), którzy popełnili przestępstwo kanoniczne (*delictum*).

6 Co do sankcji dyscyplinarnych por. F. Perez-Madrid, *Derecho administrativo sancionador en el ordenamiento canónico*, [w:] *Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Roma 2003, s. 383–412; J. Canosa, *Il procedimento amministrativo disciplinare previsto in alcuni regolamenti vigenti nella Curia Romana*, [w:] *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 433–448; J. Canosa, *L'articolazione dinamica della distinzione fra diritto penale e diritto amministrativo nella Chiesa*, „*Ius Ecclesiae*” 32 (2020), s. 198–209; P. Skonieczny, *Przestępstwo kanoniczne naruszenia przepisów Kościoła w Polsce o ochronie danych osobowych. Komentarz do art. 42 ust. 2–4 dekretu Konferencji Episkopatu Polski z 13 marca 2018 roku*, „*Annales Canonici*” 16 (2020), s. 94–98.

7 Szczegółowy komentarz do kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku por. P. Skonieczny, *Kanon 1311 § 2 kodeksu prawa kanonicznego jako program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Pierwsze uwagi*, „*Annales Canonici*” 17 (2021), s. 101–142.

Zakres przedmiotowy: sankcja karna. Zakres przedmiotowy tego prawa wyznaczają w kan. 1311 § 1 CIC z 2021 roku pojęcia sankcji karnej i przestępstwa kanonicznego. Nie stanowi się o karze (*poena*), lecz o sankcji karnej (*sanctio poenalis*), gdyż ze swojej natury Kościół prowadzi wszystkich do zbawienia i niekoniecznie musi używać kar, aby osiągnąć cel karania. Ponadto przełożeni w Kościele jako dobrzy pasterze, mając na celu ochronę wspólnoty wiernych i zbawienie samego wiernego, powinni reagować również wtedy, kiedy nie ma jeszcze przestępstwa (por. kan. 1312 § 3 i kan. 1339 CIC z 2021 roku).

Zakres przedmiotowy: przestępstwo kanoniczne; zasada *nulla poena sine crimine*. Prawo Kościoła do karania dotyczy tylko *delicta*, czyli przestępstw. Zatem nie ma mowy o karaniu za przekroczenie będące jedynie grzechem, nawet ciężkim, czy też za samo wywołane zgorszenie. Wierny ma popełnić przestępstwo kanoniczne, aby władza Kościoła mogła zainterweniować z karą kanoniczną. Zasada *nulla poena sine crimine* („nie ma kary bez przestępstwa”) ma pełne zastosowanie w Kościele, nawet w przypadku kan. 1399 CIC z 2021 roku.

Prawo przyrodzone i zasada grzechu ciężkiego. To prawo karania Kościoła jest przyrodzone (*nativum*), gdyż wynika z jego nadprzyrodzonej misji prowadzenia grzesznych ludzi do zbawienia (*salus animarum* – kan. 1752 CIC z 1983 roku). Grzech ciężki blokuje tę misję. Stąd papież Innocenty III (1198–1216) w dekretale *Novit ille* z 1204 (X, II, 1, 13) nauczał, że Biskup Rzymski może i powinien karać jakikolwiek grzech ciężki, popełniony przez chrześcijanina. Stąd to prawo karania wywodzi się z prawa Bożego. Zasada grzechu ciężkiego nadal obowiązuje w prawie kanonicznym i stanowi ją kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku. Przepis ten deklaruje własne i wyłączne prawo Kościoła do rozpoznawania wszystkich spraw karnych, w których wchodzi w grę grzech (*ratione peccati*).

Prawo własne. Ponadto prawo Kościoła do karania wiernych jest własne (*proprium*), czyli wolne i niezależne od jakiegokolwiek władzy ludzkiej (państwowej). Kościół realizuje to prawo we własnym i tylko własnym imieniu. Zostało ono bowiem przyznane Kościołowi przez

samego Założyciela, Chrystusa Pana. Poza tym przysługuje ono Kościołowi *uti societas* (por. kan. 204 § 2 CIC z 1983 roku) z prawa naturalnego: jak każda społeczność także wspólnota Kościoła ma prawo do dyscyplinowania swoich członków.

Niezbawność w ramach misji. Kościół nie może nigdy zrezygnować z tej władzy karania i prawa karnego w Kościele, jak też nigdy nie może zrezygnować ze swojej misji prowadzenia wszystkich ludzi do zbawienia. Magisterium Kościoła wielokrotnie deklarowało to własne prawo do karania⁸.

Zakres podmiotowy czynny: uwaga ogólna. To prawo do karania realizują w Kościele jego przełożeni (por. kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku). Skoro zaś chodzi o stosowanie różnorodnych sankcji, niekiedy karnych, ale dyscyplinarnych czy duszpasterskich, to nie tylko ordynariusze w rozumieniu kan. 134 CIC z 1983 roku mogą je stosować i dlatego kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku używa ogólnego wyrażenia: „każdy, kto jest przełożonym w Kościele”.

1.3. Ustawa karna i nakaz karny jako dwa źródła prawa karnego kanonicznego

Odrzucenie zasady *nullum crimen (nulla poena) sine lege*. W prawie karnym kanonicznym została odrzucona zasada wyłączności ustawy, znana ustawodawstwom świeckim: *nullum crimen (nulla poena) sine lege* („nie ma przestępstwa [kary] bez ustawy”). Są bowiem dwa źródła prawa karnego kanonicznego: nie tylko ustawa karna, jak w systemach prawa świeckiego, lecz także nakaz karny (por. zatytułowanie tytułu II księgi VI CIC z 2021 roku, kan. 1315 § 1 i kan. 1319 § 2 CIC z 2021 roku)⁹.

Uzasadnienie nakazu karnego jako źródła prawa karnego kanonicznego. Rozszerzenie źródeł prawa karnego kanonicznego

8 Wykaz tych dokumentów Kościoła por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 39–41.

9 Odnośnie do źródeł prawa karnego kanonicznego por. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 61–96.

jest zgodne z założeniami konstytucyjnymi porządku kanonicznego, a przede wszystkim z zasadą jedności władzy w Kościele (por. kan. 129 i kan. 135 oraz kan. 596 CIC z 1983 roku). W osobie ordynariusza skupia się cała władza kościelna. Stąd wynika wielka elastyczność prawa karnego kanonicznego, zgodnie z jego duchem duszpasterskim, w tym zasadą słuszności kanonicznej, żeby reakcja na przekroczenie była sprawiedliwa (por. kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku). Ta elastyczność i wyjątkowa wrażliwość duszpasterska reakcji kanoniczno-karnej przejawia się zwłaszcza w instytucji nakuzy karnego, w którym dostosowuje się reakcję prawnokarną do sytuacji wiernego, zgodnie z zasadą indywidualizmu, dając pierwszeństwo prewencji indywidualnej.

Prawo Boże i prawo czysto kościelne w ustawodawstwie karnym. Norma prawnokarna ma strukturę dwuczęściową – normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej. Norma sankcjonowana może być zarówno z prawa Bożego, pozytywnego i naturalnego (por. kan. 1315 § 1 i kan. 1399 CIC z 2021 roku), jak i z prawa kościelnego. Natomiast z natury swojej norma sankcjonująca zawsze jest z prawa kościelnego pozytywnego.

Ustawodawca karny. Ustawodawca kościelny co do ustaw karnych jest wskazany w ogólnych przepisach prawa kanonicznego: musi mieć władzę rządzenia w funkcji ustawodawczej zgodnie z rygorami kan. 135 § 2 CIC z 1983 roku. Może on wydawać nowe ustawy karne oraz dołączać sankcje karne do istniejących już ustaw, do tej pory niekarnych, albo też dookreślać sankcje karne już przewidziane w ustawie karnej (por. kan. 1315 CIC z 2021 roku).

Ustawodawstwo powszechne i partykularne w prawie karnym. Jak już o tym wspomniano (por. 1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego – Działy), prawo karne kanoniczne, zarówno materialne, jak i procesowe, jest regulowane ustawami powszechnymi Kościoła (por. kan. 12 CIC z 1983 roku). Od ustaw karnych materialno- i formalnoprawnych nie można zwyczajnie dyspensować (por. kan. 86 i kan. 87 § 1 CIC z 1983 roku). Dlatego też, analizując

systemowo wszystkie przepisy prawa karnego kanonicznego, można sformułować zasadę, że część ogólna kanonicznego prawa karnego materialnego oraz prawo karne procesowe są wyłącznym przedmiotem regulacji ustawodawcy powszechnego (zasada centralizacji). Natomiast – stosując zasadę decentralizacji – karne ustawodawstwo partykularne dotyczyć może tylko części szczególnej prawa karnego kanonicznego (por. kan. 1315, kan. 1317 i kan. 1318 CIC z 2021 roku). Wyjątkowo zaś ustawodawstwo partykularne obejmuje również niektóre instytucje części ogólnej prawa karnego kanonicznego, raczej dla ich uszczegółowienia w kontekście społeczno-prawnym danego Kościoła partykularnego (por. kan. 1327, kan. 1312 § 2 w związku z kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku, różnego rodzaju wytyczne konferencji biskupów, np. Konferencji Episkopatu Polski dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia z 8 października 2019 roku czy prawo własne poszczególnych instytutów życia konsekrowanego).

Wykładnia ścisła i zakaz analogii. Ustawy karne podlegają ścisłej interpretacji (por. kan. 18 CIC z 1983 roku). W prawie karnym kanonicznym zakazana jest analogia (por. kan. 19 CIC z 1983 roku, kan. 1404 § 2 CCEO). Jakakolwiek wątpliwość co do treści ustawy karnej, zwłaszcza zagrażającej karą *latae sententiae*, powoduje, że ustawa taka nie obowiązuje (por. kan. 14 CIC z 1983 roku). Wątpliwości interpretacyjne ustawy karnej należy rozstrzygać na korzyść oskarżonego (*favor rei, in dubio pro reo*).

Stosowanie ustawy karnej w czasie I: zasada nieretroakcji. Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 4 § 1 i 4 kk), zgodnie z zasadą legalności (por. kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku i kan. 221 § 3 CIC z 1983 roku), w myśl kan. 9 CIC z 1983 roku, do przestępstwa należy stosować tę ustawę, która obowiązywała w czasie jego popełnienia (zasada niedziałania prawa wstecz: *lex retro non agit*).

Stosowanie ustawy karnej w czasie II: zasada ustawy względniejszej dla sprawcy (*favor rei*). Jednakże zgodnie z kan. 1313 CIC

z 2021 roku należy stosować ustawę względniejszą (korzystniejszą) dla sprawcy, niekoniecznie ustawę nową (*applicanda est lex reo favorabilior*). Chodzi o ustawę (*lex*), a nie jedynie o karę korzystniejszą. Zatem należy brać pod uwagę – zawsze *in concreto*, nigdy *in abstracto* – cały kompleks różnych instytucji i postanowień (np. o przedawnieniu) do zastosowania w danym przypadku.

Nakaz karny I: pojęcie. Zgodnie z kan. 48, kan. 49 CIC z 1983 roku i kan. 1319 CIC z 2021 roku nakazem karnym jest poszczególne dekret (por. kan. 48 CIC z 1983 roku), wydany na forum zewnętrznym, na mocy władzy rządzenia, którym to dekretem nakazuje się jednej lub więcej konkretnym osobom, pewne określone działanie (nałożenie obowiązku) lub zaniechanie (zakaz), w szczególności mające na celu przestrzeganie prawa; zagrażając karami oznaczonymi, które znajdują zastosowanie w przypadku naruszenia porządku, wyznaczonego nakazem (por. kan. 1319 i kan. 1339 § 4 CIC z 2021 roku).

Nakaz karny II: różnice z ustawą karną. Nakaz karny zatem tworzy normę prawnokarną indywidualną (zasada indywidualizmu) i konkretną, do zastosowania w danym przypadku, na pewien czas (zasadę przejściowości lub czasowości). Tymczasem ustawa karna zawiera normy generalne (skierowane do wszystkich wiernych) i ogólne o charakterze abstrakcyjnym (do jakichkolwiek przypadków, z zagrożeniem karami oznaczonymi lub nieoznaczonymi), bez ograniczenia czasowego (tzw. *praeceptum perpetuum*)¹⁰.

2. Nauka o przestępstwie kanonicznym

2.1. Struktura przestępstwa kanonicznego

Brak definicji legalnej. Ani odnowiona księga VI CIC z 2021 roku, ani CCEO z 2023 roku nie zawierają definicji legalnej przestępstwa

¹⁰ Szczegółowe uwagi o nakazie karnym w tym tomie por. P. Skonieczny, *Sankcje karne i środki zapobiegawcze w kontekście kan. 1398 CIC z 2021 roku*, s. 163–198.

kanonicznego (*delictum*) na wzór kan. 2195 § 1 CIC z 1917 roku¹¹, który w ten sposób realizował zasadę legalności *nullum crimen, nulla poena sine lege poenali praevia* („nie ma przestępstwa, nie ma kary bez wcześniejszej ustawy karnej”). Nie oznacza to jednak, że nie można wydobyć ogólnych znamion przestępstwa kanonicznego z obowiązujących przepisów, czyli kan. 1321 § 2, kan. 1399 CIC z 2021 roku i kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku.

Znamiona ogólne przestępstwa kanonicznego. Dlatego można wskazać – zgodnie z trzyczęściową teorią struktury przestępstwa w wersji kanonicznej – na następujące znamiona ogólne¹².

Zatem przestępstwo kanoniczne jest:

[I. Znamiona przedmiotowe:]

- (1) czynem ludzkim zewnętrznym (kan. 1321 § 2, 1399 CIC z 2021 roku);
- (2) antykościelnym, czyli karygodnym z punktu widzenia wspólnoty Kościoła (kan. 1399 CIC z 2021 roku, 1401 n. 2 CIC z 1983 roku);
- (3) bezprawnym (kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku);

[II. Znamiona podmiotowe:]

- (4) przypisywalnym (poczytalnym) sprawcy moralnie jako grzech ciężki, czyli czynem zawinionym w sensie moralnym (kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku);
- (5) przypisywalnym (poczytalnym) sprawcy prawnie, tj. z zamiaru bezpośredniego lub winy nieumyślnej (*ex dolo vel ex culpa*), czyli czynem zawinionym w sensie prawnym (kan. 1321 § 2 i 3 CIC z 2021 roku);

11 *Codex Iuris Canonici*, Pii X P. M. iussu digestus, Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) nr 2, s. 1–521 [w skrócie: CIC z 1917 roku].

12 Szczegółowo por. P. Skonieczny, *Le teorie del delitto canonico: un tentativo di classificare il pensiero di Valesio De Paolis in proposito*, [w:] *Opus Humilitatis Iustitiae. Studi in memoria del cardinal Velasio De Paolis*, t. 3, Roma 2020, s. 29–41; J. Syryjczyk, *Pojęcie przestępstwa w świetle Kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 28 (1985) nr 1–2, s. 85–96.

[III. Znamię tzw. legalne:]

(6) karalnym – sankcją karną, przynajmniej nieoznaczoną (kan. 1321 § 3, kan. 1399 CIC z 2021 roku i kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku).

Znamiona te zostały omówione poniżej (por. 2.2, 2.3), z tym że znamieniu legalnemu poświęcona jest nauka o karze kanonicznej (por. 3).

Charakter prawnonaturalny. Na poziomie fundamentalnym – prawnonaturalnym czy teologicznym – znamiona przedmiotowe (I) i podmiotowe (II) są niezbędne, żeby mówić o jakimkolwiek przestępstwie. Te wymogi z prawa naturalnego dotyczą także przestępstwa w prawie świeckim, zwłaszcza wymóg czynu (1), karygodnego (2), bezprawnego (3), zawinionego (5). W tym zakresie uwagi są bardzo ograniczone, odsyłają do dostępnej literatury przedmiotu i przypominają najważniejsze pojęcia.

Charakter teologiczny znamion przestępstwa kanonicznego. Nawet znamiona o charakterze prawnonaturalnym przestępstwa kanonicznego cechują się pewnymi zmianami, wynikającymi z podstaw teologii moralnej w prawie karnym kanonicznym. W szczególności dotyczy to moralnej przypisywalności czynu (5) i przekształcenia bezprawności materialnej w antykościelność (2).

Problem znamienia legalnego (6). W każdym razie warto przypomnieć, że opierając się na tych założeniach teologicznych, znamię zagrożenia karą (6) nie ma znaczenia, ponieważ władza Kościoła do karania wiernych wywodzi się z prawa naturalnego i z nadania nadprzyrodzonego Założyciela Kościoła (por. kan. 1311 § 1 CIC z 2021 roku; por. 1.2. Prawo Kościoła do karania – Prawo przyrodzone i zasada grzechu ciężkiego, Prawo własne). Stąd nawet bez obecności kan. 1399 CIC z 2021 roku – jak w CCEO z 2023 roku – każdy grzech ciężki wiernego może zostać ukarany w Kościele (por. kan. 1401, n. 2 CIC z 1983 roku). Wszystko to nie oznacza, że element legalny (6) jest nieprzydatny, jak uważa część doktryny kanonistycznej. Należy bowiem wskazać inny – teoretycznoprawny – poziom przestępstwa, który z kolei domaga się sankcji dla budowy

normy karnej. Znamię legalne jawi się zatem jako niezbędne z punktu widzenia teorii prawa, choć jest rozumiane specyficznie w porządku kościelnym (nieoznaczoność sankcji) i uznawane za zewnętrzne, drugorzędne, pozytywno-prawne, w porównaniu z pozostałymi znamionami o korzeniach prawnonaturalnych czy teologicznych.

2.2. Znamiona przedmiotowe przestępstwa kanonicznego

2.2.1. Czyn ludzki zewnętrzny

Zasada materialna. Podobnie jak w prawie karnym świeckim przestępstwo kanoniczne ma być uzewnętrznionym czynem ludzkim (*externa violatio* – kan. 1321 § 2 i kan. 1399 CIC z 2021 roku); bez realizacji tego znamienia nie ma mowy o przestępstwie kanonicznym. Jest to tzw. zasada materialna wyrażana po łacinie jako: *nullum crimen sine actione* („nie ma przestępstwa bez czynu”) albo *cogitationis poenam nemo patitur* („za myśli się nie karze”) bądź *de internis non iudicat Ecclesia* („Kościół nie osądza [na forum zewnętrznym] kwestii sumienia”). Czynem zewnętrznym ludzkim jest takie zachowanie człowieka, które wyraża się i jest dostrzegalne zmysłami w rzeczywistości zewnętrznej przez każdego. Przeciwnieństwem czynów zewnętrznych są *czyny wewnętrzne*, ale nie tajne, *in occulto*. Takimi czynami wewnętrznymi są poruszenia wewnętrzne (myśli, intencje, projekty niewyrażone na zewnątrz), żeby naruszyć ustawę karną lub nakaz karny. Jako czyny wewnętrzne nie mogą być one ukarane, chociaż mogą stanowić grzech ciężki.

Czyn tajny lub publiczny. Jednakże czyny zewnętrzne mogą być czynami tajnymi, np. przestępstwo *contra sextum* popełnione w trakcie spowiedzi. Dlatego prawo karne kanoniczne (por. kan. 2197 n. 1 i 4 CIC z 1917 roku) zna podział czynów (przestępstw) zewnętrznych na publiczne (*delictum publicum*) i tajne (*delictum occultum*).

Czyn z działania i z zaniechania; skutek czynu – odesłanie. Zewnętrzność czynu może się przejawiać w kategoriach znanych także prawu karnemu świeckiemu, jak przestępstwa z działania

(np. por. kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku) albo z zaniechania (por. kan. 1378 § 2 CIC z 2021 roku); przestępstwa skutkowe, zwane też materialnymi, które realizuje się dopiero z chwilą wystąpienia skutku (np. por. kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku), bądź nie, czyli tzw. przestępstwa formalne, bezskutkowe.

Niekaralny czyn zewnętrzny. Ustawodawca kościelny stanowi niekiedy, że czyn ludzki zewnętrzny, mimo że realizuje wszystkie znamiona ogólne przestępstwa, nie jest karalny. Dzieje się tak ze względu na niski stopień zawinienia czynu (por. kan. 1328 § 2 CIC z 2021 roku) albo ze względów kryminalnych (por. kan. 1330 CIC z 2021 roku).

„Uzewewnętrznienie” czynu, czyli formy popełnienia przestępstwa kanonicznego – odesłanie. Przestępstwo kanoniczne może w różny sposób przejawiać się na zewnątrz (*manifestatio delicti*). Mogą to być z jednej strony formy dynamiczne (w tzw. drodze przestępstwa – *iter delicti*, por. kan. 1328 i kan. 1330 CIC z 2021 roku) albo formy statyczne (w tzw. zbiegu osób – *concursum in delicto* – czy współudziale w popełnieniu jednego przestępstwa kanonicznego; por. kan. 1329 CIC z 2021 roku). Formy popełnienia przestępstwa kanonicznego są omówione w punkcie 2.2.3.2.

Jedność i wielość czynów – odesłanie. Czyny ludzkie trwają w czasie. Stąd pojawia się problem, od jakiej chwili można mówić o nowym już czynie ludzkim, a zatem również o nowym przestępstwie kanonicznym z kolejną karą kanoniczną. W każdym razie niejednokrotnie konieczne jest zastosowanie kryterium prawnego (normatywnego), zwłaszcza jeśli chodzi o przestępstwa trwale lub złożone, żeby uznać, że doszło do popełnienia jednego przestępstwa. Pomimo bowiem wielości zachowań przestępnych w tych przypadkach uznaje się jedność (prawną) przestępstwa (por. 2.2.3.3).

Czyn ludzki. Nie wystarczy, że w przestępstwie chodzi o czyn popełniany przez człowieka (*actus hominis*); ten czyn ma być prawdziwie ludzki (*actus vere humanus*). Są trzy konsekwencje założenia, że w przestępstwie chodzi jedynie o czyn ludzki:

- (1) osoba prawna nie może popełnić przestępstwa kanonicznego (inaczej niż w CIC z 1917 roku);
- (2) czyn jest zachowaniem, którym sprawca kieruje psychicznie. Takim zaś nie jest: z przymusu fizycznego skierowanego na sprawcę (kan. 1323 n. 3 CIC z 2021 roku)¹³ czy z zachowania w stanie nieświadomości, czyli tzw. aktualne pozbawienie używania rozumu, np. sen, atak epileptyczny, narkoza, hipnoza, somnambulizm (por. kan. 1323 n. 6 CIC z 2021 roku)¹⁴;
- (3) czyn jest zachowaniem intencjonalnym: cel takiego zachowania jest znany i chciany przez sprawcę, co obejmuje również skutek przestępny. Czynem nie jest przypadek ani zdarzenie losowe nie do przewidzenia przez wiernego (*casus fortuitus*; por kan. 1323 n. 3 CIC z 2021 roku)¹⁵.

2.2.2. Czyn antykościelny

Ciężkość kanoniczna w znaczeniu minimum antykościelności.

W teorii ogólnej prawa karnego bierze się pod uwagę ciężkość przestępstwa – jego szkodliwość czy niebezpieczeństwo społeczne – jako element materialny w jego strukturze (por. art. 1 § 2 kk). Pozwala to nie reagować karnie na czyny bagatelne i kształtować politykę kryminalną (tzw. znamię materialne przestępstwa z zasadą oportuizmu, czyli *de minimis non curat praetor*: „pretor odmawia rozpoznawania spraw błahych”). Również w prawie karnym kanonicznym w ten sposób rozumie się to znamię materialne jako pewne minimum karygodności (por. kan. 1311 § 2, kan. 1341 CIC z 2021 roku).

Ciężkość kanoniczna w znaczeniu maksimum antykościelności.

Jednakże to znamię karygodności w koncepcji kanonicznej ma również swój wymiar maksimum, nieobecny z prawie karnym świeckim ze względu na obowiązującą tam zasadę określoności opisu

¹³ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 134–136.

¹⁴ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 149–150.

¹⁵ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 136.

czynu w ustawie (*nullum crimen, nulla poena sine lege certa*). Natomiast w prawie karnym kanonicznym nie można zareagować kanoniczno-karnie na poważny grzech ciężki, który atakuje wspólnotę Kościoła, chociażby tak intensywny antykościelnie czyn nie był stypizowany w jego prawie karnym. Chodzi bowiem, ażeby reagować zawsze na „zachowanie antykościelne, przestępne i gorszące członków Ludu Bożego” (por. przemówienie św. Jana Pawła do Roty Rzymskiej z 17 lutego 1979 roku, n. 3,2). Tę antykościelność czynu wywodzić można z kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku (*graviter imputabilis*), kan. 1399 CIC z 2021 roku (*specialis gravitas*) i kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku (grzech, w domyśle: ciężki).

Niezamknięte stypizowanie przestępstw kanonicznych. Reguła z kan. 1399 CIC z 2021 roku ma swoje uzasadnienie w zasadzie *ratione peccati* (por. kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku). Przepis kan. 1399 CIC z 2021 roku dopełnia system prawa karnego kanonicznego. Stypizowanie bowiem przestępstw kanonicznych (por. 2.2.3.1. Stypizowanie – Stypizowanie przestępstw kanonicznych) nie jest zamknięte, lecz – jak na to wskazuje postanowienie kan. 1399 CIC z 2021 roku – otwarte. Ze względów teologicznych Kościół odrzuca zasadę nakazującą dostateczną określoność znamion przestępstwa (*nullum crimen sine lege certa*), którą przyjęły współczesne systemy prawne.

2.2.3. Czyn bezprawny

2.2.3.1. Stypizowanie

Zasady legalności i sprawiedliwości bezwzględnej w prawie karnym kanonicznym. Zgodnie z kan. 221 § 3 CIC z 1983 roku wierni mają prawo, żeby nie nakładano na nich kar kanonicznych niezgodnie z przepisami ustawy (*ad normam legis*), a mają być sądzeni zgodnie ze słuszością (*cum aequitate*; por. kan. 221 § 2 CIC z 1983 roku). Tę zasadę legalności potwierdza kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku, stanowiąc, że wymierzanie i deklarowanie kar kanonicznych ma się

odbywać zgodnie z przepisami ustawy (*iuxta legis praecepta*), ale zawsze z koniecznym zastosowaniem słuszności kanonicznej (*semper cum aequitate canonica applicanda*). Oznacza to, że zasada legalności – nawet tak rozumiana, niepozytywistycznie, jak w porządku kanonicznym (por. kan. 1399 CIC z 2021 roku), od którego bierze ona swoje historyczne początki – nie jest najwyższą zasadą w prawie kanonicznym. Nie jest to bowiem zasada z prawa naturalnego. Ponad tę zasadę należy postawić zasadę sprawiedliwości bezwzględnej, czyli słuszności kanonicznej, która *sięga dalej* niż sama praworządność. Z prawa naturalnego zaś wywodzi się zasada, zgodnie z którą zakazane jest karanie niewinnego, a której wyraz daje nowy kan. 1321 § 1 CIC z 2021 roku (domniemanie niewinności).

Bezprawność. Podobnie jak w ogólnej doktrynie prawa karnego, bezprawność czynu polega na stwierdzeniu, że jest on sprzeczny z normą prawno-kanoniczną, a tym samym narusza dobro prawnie chronione. Aby ustalić, jakie dobro zostało naruszone przestępstwem kanonicznym, należy odwołać się do tytułów części II księgi VI CIC z 2021 roku. Na przykład w kan. 1382 CIC z 2021 roku chroniony jest sakrament Najświętszej Eucharystii. W tym obszarze reforma prawa karnego dokonana przez papieża Franciszka wprowadziła wiele istotnych zmian.

Stypizowanie przestępstw kanonicznych. Podobnie jak w prawie karnym świeckim – jednak z pewnym zastrzeżeniem, o którym już była mowa (por. 2.2.2. Czyn antykościelny – Niezamknięte stypizowanie przestępstw kanonicznych) – przestępstwo kanoniczne jest zwykle opisane przez ustawodawcę kościelnego jako pewien *typ* czynu zabronionego w części szczególnej prawa karnego kanonicznego (stypizowanie). Ten opis dokonuje się za pomocą *znamion* przestępstwa, które dla tego stypizowania są konieczne (znamię sprawcy, skutku, stosunku psychicznego sprawcy do czynu, np. klauzula nieumyślności czy zamiaru kierunkowego) albo fakultatywne (np. znamię ofiary, przedmiotu wykonawczego przestępstwa, jego okoliczności modalnych: miejsca, czasu, sposobu dokonania itp.).

Realizacja przestępstwa kanonicznego. Podobnie jak w prawie świeckim realizacja przestępstwa kanonicznego wymaga zatem spełnienia dwóch warunków: (1) z punktu widzenia formalnego – wykonania wszystkich znamion typu czynu zabronionego, określonego w ustawie karnej (np. w kan. 1364–1399 CIC z 2021 roku czy w art. 2–7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku) bądź w nakazie karnym; (2) z punktu widzenia materialnego – obecności znamienia materialnego, tj. ciężkości kanonicznej łącznie z grzechem ciężkim (por. kan. 1321 § 2, kan. 1399 CIC z 2021 roku, kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku), czyli czyn ma być antykościelny. Czyn nie jest antykościelny, jeżeli zachodzi okoliczność wyłączająca jego bezprawność (usprawiedliwiająca), np. działanie sprawcy w ramach obrony koniecznej (tzw. wtórna legalność czynu). W rezultacie, jak uczy ogólna doktryna prawa karnego, do uznania czynu za bezprawny wymaga się dwóch elementów: (1) pozytywnego – realizacji wszystkich znamion typu czynu zabronionego; (2) negatywnego – braku okoliczności wyłączających bezprawność (teoria znamion negatywnych).

Kontratypy I: pojęcie. Podobnie jak w ogólnej teorii prawa karnego okolicznością wyłączającą bezprawność czynu (okolicznością usprawiedliwiającą, kontratypem) jest taka okoliczność, która nie pozwala na uznanie czynu sprawcy za bezprawny pomimo realizacji znamion przestępstwa. Ustawodawca kościelny pozostawił jednak doktrynie określenie, jaka okoliczność jest kontratypem, a jaka dotyczy zawinienia czynu, stanowiąc ogólnie o okolicznościach, które mogą wyłączyć lub zmniejszyć karę *sensu largo* (por. wyrażenia: „nie podlega żadnej karze...” w kan. 1323 CIC z 2021 roku *in princ.*; podobnie kan. 1324 § 1 CIC z 2021 roku *in princ.* i kan. 1326 § 1 CIC z 2021 roku *in princ.*).

Kontratypy II: otwarty katalog. Ze względu na to, że to znamie bezprawności materialnej (karygodności czy ciężkości kanonicznej) jest otwarte, to również katalog okoliczności wyłączających bezprawność nie jest zamknięty (tzw. okoliczności milczące, czyli

pozaustawowe). Jak w ogólnej teorii prawa karnego można zatem wyróżnić – z pewnymi korektami o charakterze teologicznym – odnośnie do regulacji tych instytucji – następujące prawnokanoniczne okoliczności wyłączające bezprawność czynu:

1. kodeksowe:

- (a) obrona konieczna czy – zgodnie z n. 2263–2265 Katechizmu Kościoła Katolickiego – obrona „uprawniona” (*legitima tutela* – por. kan. 1323 n. 5 CIC z 2021 roku). Ma ona charakter prawnonaturalny, jeśli dotyczy obrony dobra własnego (*vim vi repellere licet*: „siłę można odeprzeć siłą”), podczas gdy obrona prawa cudzego – tzw. pomoc konieczna – zasadza się na prawie miłości bliźniego¹⁶;
- (b) stan wyższej konieczności (*status necessitatis*; por. kan. 1323 n. 4 CIC z 2021 roku) – ale tylko wtedy jest kontratypem, kiedy dobro poświęcane jest niższej wartości niż dobro ratowane; w przeciwnym razie zachodzi okoliczność wyłączająca lub umniejszająca zawinienie czynu (por. kan. 1345 CIC z 2021 roku). Zasadę tę – *necessitas non habet legem* („konieczność nie zna prawa”) i *quod non est licitum, necessitas facit licitum* („konieczność z czynu niedozwolonego robi czyn dozwolony”) – stosuje się do ustaw kościelnych, nigdy do prawa Bożego (por. kan. 1323 n. 4 i kan. 1324 § 1 n. 5 CIC z 2021 roku). Nie można bowiem nigdy łamać prawa Bożego, np. poprzez schizmę, apostazję, bluźnierstwo, krzywoprzysięstwo, zabójstwo, aborcję; cel nie uświęca środków. Nie można też ratować dóbr, powodując szkody dla dusz¹⁷;

2. milczące (pozakodeksowe, *circumstantiae tacitae*):

- (a) zgoda dysponenta dobra (np. papieża na upowszechnienie wiadomości z konklawe),

16 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 144–148, 156–157.

17 Por. J. Syryjczyk, *Stan wyższej konieczności w prawie karnym kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 25 (1982) nr 1–2, s. 283–299; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 139–141, 142–143, 156.

- (b) działanie w granicach porządku kanonicznego (np. w ramach tzw. dozwolonej krytyki – kan. 212 § 3 CIC z 1983 roku i zgodnego z prawem naruszania reputacji biskupa chroniącego duchownego dopuszczającego się tzw. czynów pedofilskich w myśl kan. 220 CIC z 1983 roku).

2.2.3.2. Formy popełnienia przestępstwa kanonicznego

Regulacje kan. 1328 i kan. 1329 CIC z 2021 roku jako konsekwencja zasady legalności. Regulacja form dynamicznych (*iter delicti*) oraz statycznych (współdziału) przestępstwa jest postulatem zasady legalności w prawie karnym. Stąd kan. 1328 CIC z 2021 roku oraz kan. 1329 CIC z 2021 roku są konsekwencjami tejże zasady legalności w porządku karno-kanonicznym. Tylko ten sprawca może być karany kanonicznie, który zrealizował znamiona przestępstwa kanonicznego. Zatem porządek prawny potrzebuje normy prawnokarnej, która rozszerza tę odpowiedzialność na przed-dokonanie przestępstwa oraz na inne, niesprawcze współdziałanie w tymże przestępstwie. Część szczegółowa bowiem prawa karnego – również kanonicznego – opisuje (typizuje) czyny zabronione tylko z punktu widzenia sprawstwa i dokonania. Stąd poprzez kan. 1328 i kan. 1329 CIC z 2021 roku tworzy się nowe typy przestępstw mniej ciężkich kanonicznie, np. usiłowanie zabójstwa biskupa Rzymu (por. kan. 1370 § 1 w związku z kan. 1397 § 1 i w związku z kan. 1328 CIC z 2021 roku) czy też udział w tymże zabójstwie poprzez pomaganie (w związku z kan. 1329 CIC z 2021 roku).

Formy dynamiczne. W przeciwieństwie do karnych ustawodawstw świeckich (por. art. 13–17 kk) prawo karne kanoniczne zakłada tylko dwie formy dynamiczne popełnienia przestępstwa kanonicznego – usiłowanie i dokonanie, stypizowane w części szczególnej, z tym że zasadniczo usiłowanie jest niekaralne (por. kan. 1328 CIC z 2021 roku)¹⁸.

18 Bliżej por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 182–192.

Teologiczne „usiłowanie” jako kanoniczne dokonanie. W prawie kanonicznym należy odróżnić usiłowanie z kan. 1328 CIC z 2021 roku od typów czynów zabronionych, których znamię czasownikowe dokonania polega na „usiłowaniu”. Używa się bowiem czasownika „usiłować” ze względów teologicznych, żeby podkreślić, że teologicznie nie jest możliwe osiągnięcie przez sprawcę zamierzonego skutku, np. usiłowanie przyjęcia święceń przez kobietę (kan. 1379 § 3 CIC z 2021 roku, art. 5 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), usiłowanie rozgrzeszania współnika *in turpem* (kan. 1384 CIC z 2021 roku, art. 4 § 1, 1° motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), usiłowanie zawarcia małżeństwa przez duchownego czy zakonnika o ślubach wieczystych (kan. 1394 CIC z 2021 roku).

Formy statyczne I: koncepcja kanoniczna. Odnośnie do form statycznych przestępstwa kanonicznego (*concurso in delicto*) ustawodawca kościelny zastosował w kan. 1329 CIC z 2021 roku teorię jednolitego sprawstwa (*Einheitstätersystem*). W tej koncepcji wszyscy współdziałający są uznawani za sprawców przestępstwa. Jest to rozwiązanie odmienne od modelu przyjętego w polskim kodeksie karnym, opartym na koncepcji prof. Juliusza Makarewicza dotyczącej form zjawiskowych popełnienia przestępstwa (por. art. 18–24 kk). W obowiązującej doktrynie kanonicznej sprawcami są zarówno ci, którzy realizują fizycznie znamiona czynu zabronionego (tzw. formy typowe), a więc sprawcy i „współsprawcy”, jak i osoby, które nie wypełniają znamion czynu w sposób bezpośredni (tzw. formy nietypowe, „niesprawcze”) – tradycyjnie określane jako sprawca kierowniczy, zleceńodawca, podżegacz oraz pomocnik¹⁹.

19 Co do koncepcji teoretycznej oraz analizy normatywnej kan. 1329 CIC z 2021 roku por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015; w kontekście przestępstwa kanonicznego aborcji por. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 195–216, <https://doi.org/10.15633/acan.1063>.

Formy statyczne II: odpowiedzialność karno-kanoniczna. Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 20 kk) zasadą odpowiedzialności wszystkich sprawców współdziałających jest zasada winy (por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wolna wola – korzeń i fundament; zasada winy). Do tej zasady przyłącza się zasada odpowiedzialności niezależnej (autonomicznej), która oznacza, że zawinienie każdego współdziałającego wynika z jego własnego czynu przestępnego, popełnionego przez niego i jemu przypisywalnego. W prawie kanonicznym nikt nie może odpowiadać za czyny cudze, zgodnie zresztą z zasadą sformułowaną już przez Henryka Hostiensis z Suzy, zmarłego w 1271 roku, że: *peccata suos debent tenere autores*. Co więcej, każdy współdziałający odpowiada w granicach swego zawinienia. Konsekwentnie, przyjmując należy teorię pluralistyczną czynów we współdziale przestępczym. Nie jest tak, że sprawcy biorą udział w cudzym przestępstwie (*unum factum, unum delictum*), lecz każdy z nich popełnia własne przestępstwo, za które odpowiada (*quot delinquentes, tot delicta*). W końcu wskazać należy na zasadę pomocniczą odpowiedzialności indywidualnej, która oznacza komunikowalność między sprawcami okoliczności przedmiotowych (np. godność sprawcy, miejsce czy czas popełnienia przestępstwa, okoliczności wyłączające bezprawność czynu) i niekomunikowalność okoliczności osobistych (np. wiek sprawcy, brak umysłowy, nieświadomość, nadużycie władzy, odstępianie).

Formy statyczne III: reżim sankcji. Konsekwencją przyjęcia teorii jednolitego sprawstwa jest system odpowiedzialności jednolitej (w kan. 2209 i kan. 2231 CIC z 1917 roku była ona zróżnicowana). Oznacza on zagrożenie taką samą karą dla wszystkich współdziałających w popełnieniu przestępstwa, skoro wszyscy są jego sprawcami. Natomiast w karę *latae sententiae* popadną tzw. współnicy konieczni, czyli tacy sprawcy przestępstwa (np. aborcji), których nie można łatwo zastąpić innymi (*complici non facilmente sostituibili*;

por. kan. 1329 § 2 CIC z 2021 roku), np. lekarz dokonujący aborcji, ale już nie salowa (por. kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku)²⁰.

2.2.3.3. Zbieg przestępstw kanonicznych

Zbieg przestępstw, a nie przepisów. Inaczej niż w polskiej doktrynie prawa karnego (por. art. 11 § 2 kk) w istocie rzeczy kanonistyka nie odróżnia zbiegu *przepisów* (a ściślej, używając języka kanonistycznego – norm) od zbiegu *przestępstw*. Zreformowana księga VI CIC z 2021 roku potwierdziła tylko zasadę, stanowiąc wyraźnie za prawem rzymskim w nowym kan. 1346 § 1 CIC z 2021 roku, że co do zasady jest tyle kar, ile – formalnie lub materialnie, *lege non distinguente* – przestępstw (*tot poenae quot delicta*: „tyle kar, ile przestępstw”)²¹.

Ne bis in idem i zbieg idealny (formalny) przestępstw. Ponadto nie ma w prawie karnym kanonicznym wyraźnie stanowionej zasady, że ten sam czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo (por. art. 11 § 1 kk). Jednakże zasada ta, zakazująca karać wiele razy za ten sam czyn zabroniony, wynika z powoływanej już zasady słuszności i sprawiedliwości (kanonicznej) oraz materialnoprawnej (a nie tylko proceduralnej) zasady *ne bis in idem* („nie dwa razy za to samo”). Zasada ta nakazuje unikania sztucznego mnożenia przestępstw. Jeśli jednak zachodzi przypadek, kiedy do jednego czynu można zastosować wiele przepisów prawnokarnych, to w prawie karnym polskim dojdzie do kumulatywnego zbiegu *przepisów* (por. art. 11 § 2–3 kk), a w prawie karnym kanonicznym – do idealnego (formalnego) zbiegu *przestępstw* (por. kan. 1346 § 1 CIC z 2021 roku). W ten sposób jest wyrażana cała antykościelność tego czynu, np. gdy proboszcz celowo zostawia otwarty kościół złodziejom Najświętszej Eucharystii, popełnia dwa przestępstwa w zbiegu idealnym – z kan. 1382 § 1 i z kan. 1378 § 1 CIC z 2021 roku.

20 Por. C. Papale, *Il concorso di persone nel diritto penale canonico*, Roma 2002, s. 49–51.

21 Por. M. Jasonni, *Il concorso di delitti nella piu recente disciplina canonistica*, „Il Diritto Ecclesiastico” 98 (1987), s. 668–686.

Zbieg materialny przestępstw. Chociaż kan. 1346 CIC z 2021 roku wprost nie przewiduje materialnego (realnego) zbiegu przestępstw, to kanon ten zakłada ów zbieg. Polega on na tym, że sprawca narusza wielokrotnie ustawę karną lub nakaz karny wieloma czynami zabronionymi (działaniami lub zaniechaniami). Można podać za przykład to, że biskup najpierw „wyświęca” kobietę na prezbitera, a potem konsekruje pewnego księdza na biskupa bez mandatu papieskiego. Ów biskup popełnia dwa przestępstwa kanoniczne w zbiegu realnym – z kan. 1379 § 3 CIC z 2021 roku w związku z art. 5 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku oraz z kan. 1387 CIC z 2021 roku – ponosząc za wszystkie te przestępstwa kary kanoniczne. Zwolnienie z kolei z wielu kar jest związane z wyraźną prośbą o nie (por. kan. 1359 CIC z 2021 roku).

Reżim sankcji przy zbiegu przestępstw. Tam, gdzie jest wielość przestępstw, powinna być również wielość kar, które są konsekwencjami przestępstw (por. kan. 1346 § 1 CIC z 2021 roku). Jednakże zastosowanie zbyt wielu kar może okazać się zbyt surowe dla wiernego, a nawet niezgodne ze słuszością kanoniczną. Dlatego ta zasada jest łagodzona w kan. 1346 § 2 CIC z 2021 roku odnośnie do kar *ferendae sententiae* poprzez kumulację prawną kar z nałożeniem karnego środka zaradczego w postaci nadzoru z kan. 1339 § 5 CIC z 2021 roku. Natomiast zarówno w odniesieniu do kar *latae sententiae*, jak i kar o różnej naturze (np. ekskomunika lub interdikt wraz z suspensą albo cenzura połączona z karą ekspiacyjną), a także kar podlegających zmianom ilościowym (np. zakazy tego samego rodzaju na różne okresy), należy stosować zasadę kumulacji materialnej kar kanonicznych. Jednak zasada kumulacji materialnej nie jest w prawie kanonicznym bezwzględna i można także w powyższych przypadkach zastosować zasadę kumulacji prawnej kar²².

22 Por. K. Lüdicke, *Komentarz do kan. 1346*, [w:] *Münsterischer Kommentar*, t. 6, Stand: November 1993, 1346/1–2, nb. 1–5.

2.3. Znamiona podmiotowe przestępstwa kanonicznego

2.3.1. Wprowadzenie: „poczytalność” kanoniczna – moralna i prawna
Znaczenie kanoniczne terminu „poczytalność”. W polskim języku kanonicznym (por. przekład polski kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku) i kanonistycznym termin „poczytalność” ma inne znaczenie niż w polskim języku prawnym (por. art. 31 kk z pojęciem „niepoczytalności” sprawcy). Kanoniczna „poczytalność” (*imputabilitas*) oznacza bowiem p r z y p i s y w a l n o ś ć czynu sprawcy. „Poczytalność” jest zatem taką cechą, dzięki któremu czyn i jego skutek mogą być powiązane z wolną i świadomą wolą sprawcy. Osąd praktyczny dotyczący przypisywalności danego czynu konkretnemu sprawcy jest p r z y p i s y w a n i e m – p o c z y t y w a n i e m – tego czynu (*imputare, adscribere, tribuere*). W tym tekście, skierowanym także do prawników świeckich, przyznaje się pierwszeństwo terminowi „przypisywalność”.

Przedmiot „poczytalności” kanonicznej. Tylko czyn naprawdę ludzki (*actus vere humanus*) może być przypisywalny jego sprawcy. Z kolei – jak nauczał św. Tomasz z Akwinu – *actiones proprie humanae dicuntur quae ex voluntate deliberata procedunt* („właściwie określane jako ludzkie są te czyny, które wynikają ze świadomej woli” – *Summa Theologica*, I-II, q. 1, art. 1, co.)²³.

„Poczytalność” moralna i prawna. Ze względu na teologiczne podstawy porządku kanonicznego, który wraz z porządkiem moralnym tworzy dyscyplinę Kościoła, czyn ludzki ma być przypisany sprawcy moralnie właśnie jako grzech ciężki (por. 2.3.2) i prawnie jako zawiniony (por. 2.3.3). Koncepcja kanoniczna zawinienia jest organicznie związana z koncepcją odpowiedzialności moralnej za czyn. Łacińskie słowo *delictum* oznacza również grzech.

23 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 106–108; V. De Paolis, *I delitti e le pene in genere* (cann. 1311–1363), [w:] V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 85–196, zwłaszcza s. 93–98.

2.3.2. Grzech ciężki

Teologiczne podstawy i charakter znamienia. Każde przestępstwo kanoniczne jest grzechem ciężkim, ale nie każdy grzech ciężki jest przestępstwem kanonicznym. Trzeba przypisać (poczytać) czyn jako grzech ciężki sprawcy, który się go dopuścił, zgodnie z nauczaniem św. Tomasza z Akwinu: *nullus debet puniri nisi qui peccavit* („nikogo nie wolno karać, chyba że zgrzeszył”; *Summa Theologica*, II-II, q. 62, art. 7, arg. 1). To znamię ogólne przestępstwa kanonicznego ma bowiem charakter wybitnie teologiczny. Prawo karne kanoniczne opiera się wszak na teologii moralnej. Kościół zaś może zareagować karne na każdy grzech ciężki (por. kan. 1401, n. 2 CIC z 1983 roku), skoro jego celem jest zbawienie dusz (por. kan. 1752 CIC z 1983 roku)²⁴.

Funkcja gwarancyjna. Znamię grzechu ciężkiego nie jest jednak elementem jednoznacznym. Można wyróżnić trzy funkcje tego znamienia. Pierwszą jest funkcja gwarancyjna – grzech ciężki gwarantuje przypisywalność subiektywną (prawną) *ex dolo vel ex culpa* czynu sprawcy (por. 2.3.3). W porządku kanonicznym bowiem brak jest jakiegokolwiek odpowiedzialności obiektywnej; istnieje tylko subiektywna odpowiedzialność. W Kościele od zawsze obowiązywała zasada: *nullum crimen, nulla poena sine culpa* („nie ma przestępstwa, nie ma kary bez winy”). W tym znaczeniu znamię grzechu ciężkiego utożsamia się ze znamieniem przypisywalności prawnej (zawinienia czynu).

Funkcja korygująca. Grzech ciężki jawi się także jako znamię przedmiotowe w strukturze przestępstwa kanonicznego jako minimum ciężkości kanonicznej: *graviter imputabilis* w kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku jest bowiem uważane za kontynuację *moraliter imputabilis* z kan. 2195 § 1 CIC z 1917 roku. W ten sposób wymóg grzechu ciężkiego koryguje reakcję karną, ograniczając jej działanie

24 Por. M. Myrcha, *Problem grzechu w karnym ustawodawstwie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1–2, s. 43–80; P. Erdő, *Il peccato e il delitto. La relazione tra due concetti fondamentali alla luce del diritto canonico*, Milano 2014; P. Skonieczny, *La compartecipazione...*, dz. cyt., s. 216–223.

do czynów z pewnym minimum ciężkości kanonicznej, wchodząc na grunt obiektywnej antykościelności czynu.

Funkcja apologetyczna lub procesowa kompetencyjna. Prześstępstwo kanoniczne jako grzech ciężki jest racją, która uzasadnia władzę sądzenia Kościoła we wszelkich sprawach *ratione peccati* (kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku; por. 1.2. Prawo Kościoła do karania – Prawo przyrodzone i zasada grzechu ciężkiego).

Łącznik zakresu wewnętrznego i zewnętrznego. Znamię grzechu ciężkiego w strukturze przestępstwa kanonicznego jednocy dwa zakresy (f o r a) porządku kanonicznego – zewnętrzny i wewnętrzny (por. kan. 130 CIC z 1983 roku). Jednocześnie znamię to wskazuje na dwa kanały prawa karnego kanonicznego – ściśle karny (dyscyplinarny) oraz penitencjarny. Jest jednocześnie jego elementem konstytucyjnym. Są to niejako dwa aspekty jednego porządku, który bazuje na *ordo moralis*. Oznacza to, że sprawca przestępstwa odpowiada za swój czyn nie tylko na forum zewnętrznym, lecz także przed Bogiem. Tę jedność systemu wyraźnie widać w instytucji kar poprawczych (cenzur) oraz kar *latae sententiae* (por. 3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i celu kary – Cenzury I: pojęcie, Cenzury II: pozbawienie dóbr duchowych (ad b), Cenzury II: dla poprawy (ad c); 3.1.2.2. Kary kanoniczne ze względu na sposób wymierzania – Kary *latae sententiae* I: koncepcja, Kary *latae sententiae* II: precyzyjne zakazy (a), Kary *latae sententiae* III: wiążące w sumieniu (b)).

2.3.3. Zawinienie czynu

2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej

Wolna wola – korzeń i fundament; zasada winy. Przypisywalność prawna czynu sprawcy jest uznaniem czynu bezprawnego i karygodnego (antykościelnego) za pochodzący z wolnej woli (*liberum arbitrium*) sprawcy tego czynu. Ta wolna wola jest „korzeniem

i fundamentem” przypisywalności czynu (*radix et fundamentum imputabilitatis*²⁵), z niej bowiem bierze źródło czyn ludzki, teologicznie rzecz ujmując, będący także grzechem ciężkim. Teologia zatem poważnie wpływa na rozumienie znamienia zawinienia czynu w przestępstwie kanonicznym. Prawo kanoniczne w pełni zatem przyjęło zasadę winy (*nullum crimen, nulla poena sine culpa*: „nie ma przestępstwa, nie ma kary bez winy”), która jest też podstawą odpowiedzialności karnej we współczesnych systemach prawa karnego (por. art. 1 § 3 kk).

Dwa źródła: *dolus* i *culpa*. Tradycja kanoniczna od zawsze wyróżniała dwa źródła przypisywalności prawnej czynu sprawcy. Pierwszym jest zamiar bezpośredni (*dolus*, tłumaczony najczęściej na polski jako *u m y ś l n o ś ć* lub – niezbyt poprawnie – *w i n a u m y ś l n a*). Natomiast drugim źródłem zawinienia czynu jest nieumyślność (*culpa*, często tłumaczona na polski jako *w i n a n i e u m y ś l n a*). W ten sam sposób stanowił kan. 2199 CIC z 1917 roku, a obecnie jest to kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku²⁶.

Zamiar bezpośredni (*dolus*). Podobnie jak w polskim prawie karnym (por. art. 9 § 1 kk) zamiar bezpośredni (*dolus*) jest „rozmyślnym naruszeniem ustawy lub nakazu” (por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku; kan. 2200 § 1 CIC z 1917 roku). Sprawca, mając pełną świadomość bezprawności i antykościelności (niekoniecznie zaś karalności, z wyjątkiem cenzury – kan. 1347 § 1–2 CIC z 2021 roku), chce realizacji znamion czynu zabronionego. Ze względu na znamię grzechu

25 G. Michiels, *De delictis et poenis. Commentarius Libri V Codicis Juris Canonici*, t. 1: *De delictis. Canones 2195–2213*, Parisiis 1961, s. 108.

26 Odnośnie do kanonicznej *imputabilitas* por. A. D’Auria, *L’imputabilità nel diritto penale canonico*, Roma 1997; A. D’Auria, *L’imputabilità penale nel CIC ’83 riformato. Alcune innovazioni*, „Ephemerides Iuris Canonici” 63 (2023), s. 445–513; z literatury polskojęzycznej por. M. Myrcha, *Problem winy w karnym ustawodawstwie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 8 (1965) nr 2, s. 3–32; „Prawo Kanoniczne” 8 (1965) nr 3–4, s. 79–104; „Prawo Kanoniczne” 14 (1971) nr 3–4, s. 69–148; „Prawo Kanoniczne” 15 (1972) nr 1–2, s. 73–118; „Prawo Kanoniczne” 15 (1972) nr 3–4, s. 135–193; „Prawo Kanoniczne” 16 (1973) nr 1–2, s. 205–275; „Prawo Kanoniczne” 16 (1973) nr 3–4, s. 321–395; „Prawo Kanoniczne” 17 (1974) nr 3–4, s. 141–205.

ciężkiego zasadą w prawie karnym łacińskim jest karanie właśnie przestępstw popełnionych *ex dolo* („z zamiarem bezpośrednim”; por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku).

Brak zamiaru ewentualnego. Jednakże prawo karne kanoniczne – inaczej niż wiele współczesnych ustawodawstw karnych – nie zna zamiaru ewentualnego (*dolus eventualis*) jako formy umyślności. Zamiar ewentualny polega na tym, że sprawca przewiduje skutek bezprawny swojego zachowania, który może się zdarzyć *praeter intentionem* (tj. obok zamiaru, ewentualnie – stąd nazwa) jako konsekwencja jego zachowania, jednak nie chce go bezpośrednio, ale też nie wyklucza, że może się zdarzyć, „godzi się” z art. 9 § 1 kk. W prawie karnym kanonicznym jedyną formą umyślności jest zamiar bezpośredni. Zawinienie czynu opiera się bowiem na koncepcji grzechu ciężkiego, odwołującej się do natury ludzkiej. Dlatego w prawie karnym kanonicznym przyjęto psychologiczną koncepcję winy, w której brak miejsca na zamiar ewentualny, będący pojęciem normatywnej teorii winy, nieznanym psychologii.

Wyjątek: zamiar quasi-ewentualny z art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, *pars secunda*. Od tej bezwzględnej dotąd w ustawodawstwie kościelnym zasady przewidziany został wyjątek dla jednego przestępstwa zarezerwowanego Dykasterii Nauki Wiary, a mianowicie *contra VI* popełnionego przez duchownego z małoletnim. W części drugiej art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku przewidziany został *dolus quasi-eventualis*, czyli sytuacja, kiedy sprawca chce realizacji znamion czynu zabronionego, ale nie ma pewności co do znamion o charakterze statycznym, tu: co do wieku ofiary. Na wypadek, gdyby te znamiona zachodziły, godzi się na nie. Ustawodawca kościelny stanowi zatem, że niewiedza lub błąd duchownego co do wieku małoletniego nie stanowi okoliczności umniejszającej bądź wyłączającej zawinienie czynu.

Zamiar kierunkowy. Podobnie jak w prawie karnym świeckim niekiedy ustawodawca kościelny wymaga „zabarwienia” zamiaru

bezpośredniego specjalnym celem czy motywem. Jest to zamiar kierunkowy (*dolus specificus, dolus coloratus*), przewidziany w niektórych przestępstwach, zwanych kierunkowymi, np.: kan. 1382 § 1–2 CIC z 2021 roku i art. 3 § 1, 1° oraz art. 3 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku („w celu świętokradczym”), kan. 1370 § 3 CIC z 2021 roku („z pogardy”), kan. 1398 § 1, 3° CIC z 2021 roku („niemoralnie”: *contra bonos mores*) i art. 3 § 1, 2° motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku („w celach lubieżnych lub dla zysku”).

Wina nieumyślna (*culpa*). Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 9 § 2 kk) prawu karnemu kanonicznemu znana jest wina nieumyślna (bądź – jak mawia się w karnistyce romańskiej – w i n a p r a w n a, łacińska *culpa*). Wina nieumyślna jest przekroczeniem ustawy karnej lub nakazu karnego wskutek zaniedbania należytej staranności (*ex omissione debitae diligentiae*; por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku, *pars secunda*, kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku). Większego stopnia tej należytej staranności wymaga się od duchownych czy wiernych piastujących urzędy w Kościele²⁷.

Formy winy nieumyślnej – lekkomyślność i zaniedbanie. Są dwie formy winy nieumyślnej (*culpa*) w prawie karnym kanonicznym, czyli sytuacji, kiedy sprawca *nie chce* realizacji znamion czynu zabronionego:

- (1) świadoma (*luxuria*, zwana częściej w kanonistyce *culpa proxima dolo*), czyli lekkomyślność – sprawca jest świadomy możliwości popełnienia przestępstwa kanonicznego i przewiduje skutek przestępny, jednakże bezpodstawnie, lekkomyślnie, sądzi, że uniknie skutku przestępnego, a każdy rozsądny wierny (*diligens quilibet*) podjąłby pewne środki ostrożności (por. kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku). Czyn popełniony z zamiarem ewentualnym według kategorii ustawodawstw karnych świeckich jest w myśl kategorii prawa kanonicznego

27 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 116–120.

czynem popełnionym nieumyślnie *cum culpa proxima dolo* („z winą nieumyślną zbliżoną do zamiaru”);

- (2) nieświadoma (*negligentia*), czyli zaniedbanie – sprawca jest nieświadomy możliwości popełnienia przestępstwa kanonicznego: nie przewidział skutku przestępnego, jednakże można mu postawić zarzut, że powinien i – oceniając według jego indywidualnej zdolności – mógł przewidzieć skutek przestępny (por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku; *arg. ex* kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku, *a contrario*).

Zasada niekaralności przestępstw *ex culpa*. Podążając za prawem rzymskim i tradycją kanoniczną, zgodnie z kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku, część druga, przestępstwa kanoniczne w prawie karnym łacińskim popełnione nieumyślnie co do zasady nie są karalne. Brak klauzuli nieumyślności przy danym typie przestępstwa kanonicznego powoduje, że przestępstwo kanoniczne nie podlega karze. Ta zasada niekaralności przestępstw nieumyślnych została odrzucona przez ustawodawcę kościelnego w kan. 1414 § 2 CCEO z 2023 roku, zgodnie z którym wszystkie przestępstwa kanoniczne w prawie wschodnim – zarówno umyślne, jak i nieumyślne – podlegają karze. Karalnymi przestępstwami nieumyślnymi w prawie łacińskim są zaś: nieumyślna bezprawna alienacja (kan. 1376 § 2, 1° CIC z 2021 roku), zaniedbanie w zarządzaniu dobrami kościelnymi (kan. 1376 § 2, 2° CIC z 2021 roku) i zaniedbanie urzędnicze (kan. 1378 § 2 CIC z 2021 roku). O wyjątku z art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela, pars secunda* z 2021 roku, była już mowa (por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wyjątek: zamiar *quasi-ewentualny* z art. 6, n. 1 SST/21, *pars secunda*)).

2.3.3.2. Okoliczności wyłączające, umniejszające
lub zwiększające zawinienie czynu

Domniemanie przypisywalności czynu. Inaczej niż ustawodawstwa świeckie prawo kanoniczne łacińskie stanowi tzw. domniemanie przypisywalności (*praesumptio imputabilitatis*; por. kan. 1321 § 4 CIC

z 2021 roku), a prawo wschodnie – domniemanie działania umyślnego sprawcy (*praesumptio doli*; por. kan. 1414 § 3 CCEO z 2023 roku). Są to tzw. domniemania ustawodawcy. Na tych domniemaniach opierają się bodaj wszystkie kodeksy karne, tyle że nie stanowią przepisu na wzór kan. 1321 § 4 CIC z 2021 roku, lecz ograniczają się do kwestii regulujących okoliczności wyłączające lub umniejszające winę. Jeżeli sprawca nie wykaże, że działał w ramach jednej z tych okoliczności, to można mu przypisać czyn zawiniony, a zatem i przestępstwo²⁸.

Regulacja okoliczności dotyczących zawinienia. Podobnie jak w ogólnej teorii prawa karnego zawinienie sprawcy przestępstwa kanonicznego jest stopniowalne: czyn może być bardziej lub mniej zawiniony. Jednakże zawinienie – w przeciwieństwie do bezprawności – nie zostało stypizowane, nawet jeśli zostało sformalizowane (por. kan. 1321 § 2 i 3 CIC z 2021 roku). Dlatego na wzór ustawodawców karnych świeckich ustawodawca kościelny stypizował okoliczności dotyczące zawinienia. O ile katalogi wyłączające i zwiększające zawinienie są zamknięte (por. odpowiednio kan. 1323 wraz z kan. 1327 CIC z 2021 roku; kan. 1326 CIC z 2021 roku), o tyle – ze względu na łagodność ustawodawcy kościelnego – katalog okoliczności umniejszających zawinienie jest otwarty (por. kan. 1324 § 1, n. 10 i § 2 CIC z 2021 roku).

Katalog okoliczności wyłączających lub umniejszających zawinienie – odesłanie. Podobnie jak we współczesnych przepisach kodeksu karnego również ustawodawca kościelny stanowi okoliczności wyłączające lub umniejszające zawinienie czynu przez sprawcę (por. jednak 2.2.3.1. Stypizowanie – Kontratypy I: pojęcie). Wynikają one z założenia, że przestępstwo kanoniczne musi być popełnione z pełną wolą ludzką oraz świadomością, by można było przypisać zawinienie sprawcy (por. wyżej, 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wolna

28 Por. P. Skonieczny, *La presunzione dell'imputabilità (can. 1321, § 3 CIC z 1983 roku): commento ad un disposto da abrogare*, „Angelicum” 90 (2013), s. 391–446.

wola – korzeń i fundament; zasada winy). Nie zawsze występuje ta pełna wola lub świadomość. Wtedy zawinienie czynu może być umniejszone, a nawet zupełnie wyłączone, podobnie zresztą jak we współczesnych systemach prawnych (por. art. 10, 28–31 kk). Do tego typu okoliczności należą:

I. pozbawienie używania rozumu:

(1) całkowite

(a) habitualne (na stałe) – taka osoba, niezdolna do czynu ludzkiego, jest konsekwentnie uważana za niedolną do popełnienia przestępstwa kanonicznego (*delicti incapax* z kan. 1322 CIC z 2021 roku; por. kan. 99 CIC z 1983 roku); kanonicznie zatem brakuje czynu (por. wyżej, 2.2.1. Czyn ludzki zewnętrzny – Czyn ludzki)²⁹;

(b) aktualne:

- z powodów naturalnych, jak np. sen czy choroba – oznacza brak czynu (por. kan. 1321 § 2 i kan. 1323 n. 6 CIC z 2021 roku; por. 2.2.1. Czyn ludzki zewnętrzny – Czyn ludzki);
- spowodowane przez człowieka, jak np. zażycie leku, alkoholu czy narkotyku:
 - niezawinione – w takim przypadku zachodzi okoliczność wyłączająca winę (kan. 1323, n. 6 CIC z 2021 roku)³⁰;
 - zawinione:
 - nieumyślnie (*culpabilis*) – wtedy chodzi o okoliczność umniejszającą zawinienie czynu i ma zastosowanie kan. 1324 § 1 n. 2 oraz kan. 1345 CIC z 2021 roku³¹;

29 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 125–128.

30 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 149–150.

31 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 153–154.

- umyślnie – sprawca celowo wprowadził się w stan nietrzeźwości czy odurzenia, aby usprawiedliwić czyn zabroniony; w takim przypadku aktualne pozbawienie rozumu jest prawnie irrelewantne. Ustawodawca kościelny zastosował teorię *actio libera in causa*, przesuwając odpowiedzialność za czyn na chwilę podejmowania decyzji: zawinienie nastąpiło na przedpolu czynu. To działanie sprawcy może być okolicznością obciążającą (por. kan. 1326 § 1 n. 4 CIC z 2021 roku)³²;
- (2) częściowe – sprawca używał rozumu tylko w ograniczonym zakresie – jest to okoliczność umniejszająca zawinienie (por. kan. 1324 § 1 n. 1 i kan. 1345 CIC z 2021 roku)³³;
- II. nieletność – może jawić się jako okoliczność³⁴:
 - (1) wyłączająca zawinienie – poniżej 16. roku życia w prawie łacińskim albo poniżej 14. roku życia w prawie wschodnim (por. kan. 1323 n. 1 CIC z 2021 roku, kan. 1413 § 1 CCEO). Brak odpowiedzialności karno-kanonicznej nie oznacza jeszcze braku odpowiedzialności moralnej za grzech ciężki tych małoletnich;
 - (2) umniejszająca zawinienie – po skończeniu 16. roku życia (w prawie wschodnim: 14.), a przed uzyskaniem pełnoletności (por. kan. 1324 § 1 n. 4 CIC z 2021 roku, kan. 1413 § 2 CCEO);
- III. nieświadomość („niewiedza”: *ignorantia*), nieuwaga (*inadvertentia*) i błąd (*error*; por. kan. 126 CIC z 1983 roku) co do³⁵:
 - (1) znamion przestępstwa (błąd faktyczny; por. kan. 1323 n. 2 CIC z 2021 roku – okoliczność wyłączająca zawinienie; wyjątek z art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*

32 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 164–168; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 162–166.

33 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 152–153.

34 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 129–130, 155.

35 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 131–134, 150–151, 157–159, 162–166.

z 2021 roku, *pars secunda*, por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wyjątek: zamiar *quasi-ewentualny* z art. 6, n. 1 SST/21, *pars secunda*);

- (2) okoliczności wyłączających bezprawność (działania w ramach kontraktu, np. obrony koniecznej) lub zawinienie (por. kan. 1323 n. 7 CIC z 2021 roku – okoliczność wyłączająca; kan. 1324 § 1 n. 8 CIC z 2021 roku – okoliczność umniejszająca zawinienie);
- (3) obowiązywania czy zakresu normy prawno-karnej, co może dotyczyć ustawy czy nakazu albo kary (por. kan. 15 § 2 CIC z 1983 roku; kan. 1323 n. 2 CIC z 2021 roku – okoliczność wyłączająca; kan. 1324 § 1 n. 9 CIC z 2021 roku – okoliczność umniejszająca zawinienie, z wyjątkiem cenzur, których zagrożenia sprawca musi mieć świadomość zgodnie z kan. 1347 § 1 CIC z 2021 roku). Jest prawnie irrelevantna tzw. nieświadomość kwalifikowana z kan. 1325 CIC z 2021 roku (*ignorantia crassa vel supina vel affectata*), czyli wynikająca z lenistwa, z oddawania się nałogowi albo wręcz zamierzona, żeby usprawiedliwić swoje przestępstwo;

IV. ciężka bojaźń (*metus gravis*, por. kan. 125 § 2 CIC z 1983 roku) i poważna niedogodność (*grave incommodum*, czyli niemożliwość moralna przestrzegania ustawy lub nakazu)³⁶ – okoliczność wyłączająca lub umniejszająca zawinienie (por. kan. 1323 n. 4, kan. 1324 § 1 n. 5 CIC z 2021 roku, a wobec ciężkiej bojaźni także kan. 1345 CIC z 2021 roku);

V. silne wzburzenie uczuciowe (tzw. pasja, czyli popełnienie przestępstwa w afekcie)³⁷ – oznacza przewagę władz pożądlivych nad rozumnymi, wobec czego poczytalność sprawcy jest ograniczona, a nawet może być wyłączona odnośnie do rozumowania i wolności

36 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 136–139, 141–144, 156–157.

37 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 154–155.

podejmowania decyzji, np. desperacja czy chorobliwa zazdrość (por. kan. 1324 § 1 n. 3, kan. 1326 § 1 n. 4 *in fine* oraz kan. 1345 CIC z 2021 roku);

VI. prowokacja³⁸ – okoliczność umniejszająca zawinienie, polegająca na popełnieniu przestępstwa w gniewie, niesprawiedliwie lub karygodnie spowodowanym przez prowokującego (por. kan. 1324 § 1 n. 7 CIC z 2021 roku).

Katalog okoliczności zwiększających zawinienie – odesłanie. Porządek kanoniczny – podobnie jak ustawodawstwa karne świeckie – zna okoliczności, które zwiększają zawinienie sprawcy, a zatem obligatoryjnie także karę, która ma być mu wymierzona (por. kan. 1326 CIC z 2021 roku)³⁹. Tymi okolicznościami są:

- (1) recydywa (por. kan. 1326 § 1 n. 1; kan. 1339 § 5 CIC z 2021 roku)⁴⁰,
- (2) godność sprawcy (por. Łk 12,48; kan. 1326 § 1 n. 2 CIC z 2021 roku; motu proprio *Come una madre amorevole* z 2016 roku; ponadto jako znamię specyficzne por. kan. 1370 § 1, 2 i 3 CIC z 2021 roku)⁴¹,
- (3) nadużycie władzy lub urzędu kościelnego dla popełnienia przestępstwa (por. kan. 1326 § 1 n. 2 CIC z 2021 roku; ponadto jako znamię specyficzne por. kan. 1377, kan. 1378 i kan. 1395 § 2 CIC z 2021 roku)⁴²,
- (4) lekkomyślność (por. kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku; por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Formy winy nieumyślnej – lekkomyślność i zaniedbanie)⁴³,
- (5) wprawienie się w stan nieświadomości lub pasji (por. kan. 1326 § 1 n. 4 CIC z 2021 roku).

38 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 157.

39 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 168–170.

40 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 166–171.

41 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 171–173.

42 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 173–176.

43 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 176–177.

3. Nauka o karze kanonicznej

3.1. Kara kanoniczna w ogólności

3.1.1. Koncepcja kary kanonicznej

Przedzałożenia prawno-naturalne i teologiczne. Obowiązująca księga VI CIC z 2021 roku nie podaje definicji ustawowej kary kanonicznej. Co więcej, w kan. 1312 § 1 CIC z 2021 roku ustawodawca kościelny posługuje się pojęciem sankcji karnych, a nie kar (por. 1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego – Sankcje karne; 1.2. Prawo Kościoła do karania – Zakres przedmiotowy: sankcja karna). Z pewnością jednak, podążając za prawem naturalnym, kara kanoniczna jest w ścisłej relacji z przestępstwem kanonicznym. Kara kanoniczna jest odpowiedzią ustawy lub nakazu karnego na przestępstwo kanoniczne. Nie można karać bez przestępstwa (*nulla poena sine crimine*; por. 1.2. Prawo Kościoła do karania – Zakres przedmiotowy: przestępstwo kanoniczne; zasada *nulla poena sine crimine*). Kara, także kanoniczna, zawiera w sobie ładunek zła i cierpienia jako następstwa przestępstwa kanonicznego. Nie chodzi tutaj o karę w znaczeniu teologicznym – jako karę wieczną (utrata przyjaźni z Bogiem) czy karę doczesną (jako konsekwencja grzechu, czyli cierpienie fizyczne za zło, które się popełniło)⁴⁴.

Definicja. Karą kanoniczną (zgodnie z kan. 2215 CIC z 1917 roku) można nazwać: (a) pozbawienie pewnego dobra (por. kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku), (b) nałożone przez właściwego przełożonego w Kościele, sprawującego władzę rządzenia na forum zewnętrznym, (c) o podwójnym celu – poprawy przestępcy i odpłacenia za wyrządzone przez niego zło (por. kan. 1312 § 1 CIC z 2021 roku)⁴⁵.

Aspekt proceduralny: *nulla poena sine processu*. Wspomniany już kan. 221 § 2 i 3 CIC z 2021 roku stanowi zasadę legalności

44 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 106.

45 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 106–108.

w jej wymiarze materialnoprawnym (*nulla poena sine lege*; por. 2.2.3.1. Stypizowanie – Zasady legalności i sprawiedliwości bezwzględnej w prawie karnym kanonicznym), ale i formalnoprawnym. Kodeks św. Jana Pawła II w 1983 roku wprowadził bowiem bezwzględną zasadę: „Nie ma kary kanonicznej bez procesu karnego” (*Nulla poena sine processu*). Oznacza to, że kara kanoniczna, w technicznoprawnym znaczeniu tego słowa (por. kan. 1312 CIC z 2021 roku), nie może być wymierzona ani deklarowana inaczej niż w postępowaniu karnym – sądowym lub administracyjnym (por. kan. 1341 i kan. 1342 § 1 CIC z 2021 roku; art. 9 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku).

Cele. Niniejszą uwagę można by ograniczyć do stwierdzenia, że cele kary kanonicznej odpowiadają funkcjom prawa karnego kanonicznego (por. kan. 1311 § 2 *in fine*, kan. 1341 CIC z 2021 roku *in fine*, kan. 1343 *pars prima* CIC z 2021 roku). Wydaje się jednak, że byłoby to znaczne uproszczenie, skoro karę, także kanoniczną, trzeba ujmować dynamicznie. Dlatego na etapie *st a n o w i e n i a* kary kanonicznej w ustawie karnej, w tym partykularnej, przeważa prewencja generalna (odstraszenie), podczas gdy w nakazie karnym – prewencja indywidualna, w każdym razie celem tak stanowionej kary jest „lepsze zachowanie dyscypliny kościelnej” (kan. 1317 CIC z 1917 roku, *pars prima*). Z kolei *s t o s u j ą c* karę kanoniczną, bierze się pod uwagę przede wszystkim przywrócenie sprawiedliwości (idea odpłaty), a następnie poprawę przestępcy (czyli nawrócenie wiernego, który popełnił przestępstwo – prewencja indywidualna) i naprawienie zgorszenia (idea odpłaty; por. kan. 1341 *in fine*, kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku *in fine*). W końcu, na etapie *z w a l n i a n i a* z kary, pierwszoplanowe staje się nawrócenie (poprawa) przestępcy (prewencja szczególna), a następnie naprawienie zgorszenia i szkód wywołanych przestępstwem związane z ideą odpłaty (por. kan. 1347 § 2 CIC z 2021 roku).

Własna teologia kary kanonicznej. Wydaje się jednak, że idea odpłaty zło za zło (*malum pro malo*) nie jest chrześcijańska i nie taka była

odpowiedź na zło ukrzyżowanego Chrystusa. Kara nigdy nie będzie sprawiedliwa sama w sobie, a zło kary nigdy nie stanie się dobrem. Stąd w sercu kary kanonicznej mieści się idea przebaczenia, a system kar kanonicznych to system pojednania: „Bóg pojednał nas z sobą przez Chrystusa i zlecił nam posługę jednania” (por. 2 Kor 5, 18; Kol 1, 20) i „Nie ma pokoju bez sprawiedliwości, nie ma sprawiedliwości bez przebaczenia” (św. Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju w 2002 roku, z 8 grudnia 2001 roku, n. 15). Dlatego idea odpłaty – jako swoista *restorative justice* – powinna być widziana jako naprawa relacji międzysobowych i w społeczności Kościoła. Pojednanie nie jest jednak możliwe bez poznania – w procesie – prawdy o grzechu, którym jest przestępstwo; prawda bowiem ma moc wyzwalającą (por. J 8, 32). Dlatego warto przywołać nauczanie św. Tomasza z Akwinu: „Kary obecnego życia nie są jednak chciane dla nich samych, ponieważ czas na ostateczną odpłatę (*ultima retributio*) nie nadszedł: zamiast tego – jako kary lecznicze – mają na celu albo poprawę grzesznika, albo dobro społeczeństwa (*vel ad emendationem personae peccantis, vel ad bonum reipublicae*), którego spokój jest zapewniony przez karanie grzeszników” (*Summa Theologica*, II–II, q. 68, art. 1, co.); „Kary obecnego życia są bardziej lecznicze niż odwetowe: odpłata (*retributio*) w rzeczy samej jest zarezerwowana dla sądu Bożego, który będzie sądził grzeszników «według prawdy» (*secundum veritatem*; Rz 2, 2)” (*Summa Theologica*, II–II, q. 66, art. 6, ad 2). W każdym razie kara odwetowa może być zastosowana tylko wtedy, kiedy szkoda spowodowana przestępstwem jest nieodwracalna (*irreparabile nocumentum*) lub przestępstwo jest „odrażającym bezeceństwem” (*horribilis deformitas*)⁴⁶.

46 Por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema della pena. Sulla risposta al negativo come sfida giuridica e teologica*, Brescia 2014; V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista su alcune fondamentali nozioni di diritto penale*, „Apollinaris” 52 (1979), s. 528–559; V. Ferrara, *Premesse tomistiche all’evoluzione del diritto penale*, „Angelicum” 55 (1978), s. 603–635; P. Skonieczny, *Kanon 1311 § 2...*, passim.

Rezerваты, czyli najcięższe przestępstwa i kary. W przeciwieństwie do ustawodawstw karnych świeckich (np. art. 7 i art. 32 kk) prawo karne łacińskie nie odróżnia różnych rodzajów przestępstw (zbrodni, występków, wykroczeń) i nie stanowi formalnie hierarchii kar. W określeniu ciężkości przestępstwa kanonicznego pomaga nie tylko zagrożenie karą (ekskomunika i inne cenzury oraz kary wiążące na stałe jako najcięższe – kan. 1318, *pars secunda*, kan. 1349, *pars tertia* CIC z 2021 roku), ale przede wszystkim teologia. Formalnie funkcję taką pełni instytucja rezerwatów (zastrzeżeń). Rezerwat jest zastrzeżeniem kompetencji w pewnym przedmiocie, którym może być:

- (1) zniesienie kary (tzw. rezerwat kary, czyli kara zastrzeżona Stolicy Apostolskiej, np. ekskomunika *latae sententiae* zarezerwowana dla Stolicy Apostolskiej za profanację Najświętszej Eucharystii z kan. 1382 § 2 CIC z 2021 roku). Chodzi o zwolnienie z kary zarówno na forum zewnętrznym (odpowiednia dykasteria Kurii Rzymskiej), jak i wewnętrznym (Penitencjaria Apostolska)⁴⁷;
- (2) postępowanie karne (tzw. rezerwat przestępstwa, które jest zastrzeżone Dykasterii Nauki Wiary, np. to samo przestępstwo z kan. 1382 § 2 CIC z 2021 roku, tj. profanacja Najświętszej Eucharystii, może być osądzone tylko na forum zewnętrznym przez Dykasterię Nauki Wiary – art. 3 § 1 n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku); wykaz przestępstw zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary zawierają art. 2–6 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku;
- (3) rozgrzeszania grzechów (tzw. rezerwacja grzechów – dotyczy tylko prawa wschodniego; chodzi o rozgrzeszanie sakramentalne na forum wewnętrznym *coram Deo* z pewnych

47 Co do tego forum wewnętrznego praktycznie por. C. Encina Commentz, *Kiedy i jak się odwoływać do Penitencjarii Apostolskiej*, Kraków 2011.

zastrzeżonych najcięższych grzechów; por. kan. 727–729 CCEO).

Rezerwat w prawie karnym kanonicznym przestał być instytucją li tylko administracyjną, w sposób poważny wpływając na odpowiedzialność karną sprawcy, zwłaszcza co do zagrożenia karą (por. art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), a także przedawnienie kanoniczne (por. art. 8 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku).

3.1.2. Rodzaje kar kanonicznych

3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i cel kary

Kary duchowne i doczesne. Podział na dobra duchowne i doczesne, których można pozbawić karą kanoniczną (por. 3.1.1. Koncepcja kary kanonicznej – Definicja), pozwala wyróżniać kary kanoniczne⁴⁸:

- (1) duchowne (*poenae spirituales*, jak były zwane w prawie przedkodeksowym), które pozbawiają dóbr duchowych związanych ze zbawieniem dusz, jak np. sakramenty, łaski, godności (w cenzurach), z wyjątkiem jednak tych, nad którymi Kościół nie ma władzy (charakter sakramentalny, łaska uświęcająca lub uczynkowa, dzieła religijne pobożności czy miłości);
- (2) kary doczesne – pozbawiają dóbr doczesnych, zwłaszcza takimi są kary ekspiacyjne. Kary w prawie świeckim mają charakter tylko doczesny.

Cenzury I: pojęcie. Ze względu na cel kary kanonicznej w prawie łacińskim wskazuje się na kary poprawcze (zwane też cenzurami) oraz kary ekspiacyjne (por. kan. 1312 § 1 CIC z 2021 roku). W obowiązującym prawie karnym kanonicznym nie ma definicji ustawowej cenzury. Jednakże na podstawie obowiązujących przepisów można określić cenzurę, czyli karę poprawczą czy leczniczą (*poenae medicinales, censurae*), jako (a) karę (kan. 1312 § 1 n. 1 w związku z kan.

48 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 56–57.

1331–1333 CIC z 2021 roku) (b) pozbawiającą wiernego pewnego dobra duchowego lub doczesnego związanego z dobrem duchowym (kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku), (c) która to ma charakter leczniczy (poprawczy), a zatem trwa aż do poprawy przestępcy (kan. 1347 § 1 i 2 CIC z 2021 roku) i podczas jego uporu (kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku)⁴⁹.

Cenzury II: pozbawienie dóbr duchowych (ad b). Przepis kan. 1312 § 1 n. 1 CIC z 2021 roku stanowi zasadę *numerus clausus* cenzur: są nimi tylko ekskomunika, interdykt i suspensa, wymienione wyczerpująco w kan. 1331–1333 CIC z 2021 roku (por. 3.2.1). Cenzury bowiem, pozbawiając dóbr duchowych, są uważane za najcięższe kary w prawie karnym łacińskim i stąd należy je stosować tylko z największym umiarem i za najcięższe przestępstwa (zasada proporcjonalności; por. kan. 1318, *pars secunda*; kan. 1319 § 2 CIC z 2021 roku).

Cenzury II: dla poprawy (ad c). Istota cenzur polega na ich celu poprawczym. Wpływa to na sposób wymierzania tych kar – tylko po upomnieniu kanonicznym w celu stwierdzenia uporu i niepoprawności sprawcy (kan. 1347 § 1 CIC z 2021 roku) – oraz na reżim zwalniania z tych kar, czyli dopiero po stwierdzeniu poprawy (kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku). Trwanie zatem w cenzurze zależy od woli przestępcy: aż do jego poprawy, co może nastąpić niemal zaraz po popełnieniu przestępstwa albo dopiero po wielu latach, pod koniec życia sprawcy (kan. 1347 § 1–2 CIC z 2021 roku). W konsekwencji zwolnienie z cenzury, jeśli nastąpiła prawdziwa poprawa sprawcy z naprawieniem szkody i zgorszenia, jest aktem sprawiedliwości (zwanym tradycyjnie absolucją). Przełożony ma wtedy obowiązek zwolnić proszącego skazanego z cenzury (por. kan. 1358 w związku z kan. 1361 § 1 CIC z 2021 roku). Gdyby zaś tego zwolnienia z kary poprawczej odmówił, to skazanemu służy rekurs hierarchiczny (odwołanie) od tej decyzji. Stąd po reformie Franciszkowej wprowadzono możliwość dołączenia kar ekspiacyjnych do wymierzanej czy deklarowanej cenzury (por. kan. 1335 § 1 CIC z 2021 roku).

49 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 52–54.

Dlatego też cenzura nigdy nie może być nakładana na pewien czas, w zależności od woli przełożonego albo na zawsze (zasada ograniczonego trwania cenzury do poprawy sprawcy; por. kan. 1347 § 2 i kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku).

Kary ekspiacyjne I: pojęcie. Również kary ekspiacyjne, zwane w CIC z 1917 roku odwetowymi (*poenae vindicativae*; por. kan. 2286 CIC z 1917 roku), nie zostały zdefiniowane w kodeksie łacińskim. Karami ekspiacyjnymi (*poenae expiatoriae*) są wszakże (a) takie kary (kan. 1312 § 1 n. 2 w związku z kan. 1336 CIC z 2021 roku), (b) które pozbawiają wiernego pewnego dobra doczesnego lub duchowego, nie ograniczając jednak dostępu do słowa i sakramentów (kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku), (c) i które służą odpokutowaniu przestępstwa przez sprawcę, czyli trwają przez ustalony lub nieustalony czas, niezależnie od poprawy sprawcy (kan. 1336 § 1 *in princ.*; *arg. ex* kan. 1335 § 1 i kan. 1347 § 1–2 *a contrario* CIC z 2021 roku).

Kary ekspiacyjne II: pozbawienie dóbr głównie doczesnych. Konsekwentnie kary ekspiacyjne, skoro zwykle nie pozbawiają dóbr duchowych, nie są uważane za najcięższe, z wyjątkiem wiążących na stałe (jak zwłaszcza wydalenie ze stanu duchownego). Dlatego katalog kar ekspiacyjnych jest otwarty w tym sensie, że ustawodawcy, także partykularni, mogą dodawać nowe kary ekspiacyjne (por. kan. 1312 § 2 i kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku).

Kary ekspiacyjne III: dla ekspiacji. Kary ekspiacyjne w przeciwieństwie do cenzur służą przywróceniu sprawiedliwości i odpłacie za popełnione przestępstwo, co wpływa na reżim wymierzania i zwalniania z tych kar. Dlatego inaczej niż cenzura kara ekspiacyjna może być zastosowana bez upomnienia kanonicznego, a nawet jeśli przestępca się już nawrócił i poprawił. Biorąc pod uwagę te cele kary ekspiacyjnej, przełożony kościelny nie jest czasowo ograniczony przy jej wymierzaniu, w konsekwencji kara może wiązać na czas określony bądź nieokreślony, w zależności od woli przełożonego, a nawet na zawsze (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku). Podobnie w reżimie zwalniania z kary ekspiacyjnej: przełożony nie jest

zobowiązany zwalniać z tej kary, nawet jeżeli przestępca się nawrócił i żałuje popełnionego przestępstwa. Chodzi bowiem o udzielenie łaski (por. kan. 59 § 1 CIC z 1983 roku) tradycyjnie zwanej dyspensą od kary ekspiacyjnej, od której odmowy nie przysługuje rekurs hierarchiczny.

3.1.2.2. Kary kanoniczne ze względu na sposób wymierzania

Kary *latae sententiae* I: koncepcja. Zgodnie z kan. 1314 CIC z 2021 roku, *pars secunda*, kara jest *latae sententiae* wtedy, kiedy popada się w nią automatycznie, samym prostym faktem popełnienia przestępstwa (*ipso facto*), bez dalszego udziału przełożonego czy sędziego kościelnego. Wyrok z tą karą jest wydany niejako (stąd łacińska nazwa) przez ustawodawcę kościelnego w chwili ustanowienia tejże kary w ustawie karnej lub nakazie karnym. Kar *latae sententiae* nie zna ani CCEO, ani – tym bardziej – prawo karne świeckie; są one też wyjątkiem w prawie łacińskim. Te założenia kar *latae sententiae* mają co najmniej dwie konsekwencje: (a) co do przedmiotu oraz stanowienia tych kar, a także (b) wobec ich obowiązywania w sumieniu⁵⁰.

Kary *latae sententiae* II: precyzyjne zakazy (a). Skoro kary *latae sententiae* wiążą automatycznie, to muszą być zawsze oznaczone, obligatoryjne, wyraźnie przewidziane w ustawie lub w nakazie karnym, np. wyrażeniami: *latae sententiae*, *ipso iure*, *ipso facto* (kan. 1388 CIC z 2021 roku), *eo ipso* itd. Ze swej natury *latae sententiae* mogą być tylko zakazy, a więc wszystkie cenzury (por. kan. 1331 § 1, kan. 1332 § 1 i 2 i kan. 1333 § 1 wraz z kan. 1334 § 2 CIC z 2021 roku) i tylko zakazy z kar ekspiacyjnych (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku). Skoro zaś wiążą te kary automatycznie, to grozi się nimi tylko za przestępstwa popełnione *cum dolo*, gdy inaczej się nie da ich skutecznie ukarać, a także za przestępstwa o szczególnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC z 2021 roku).

50 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 127–134; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 69–70, 71–75.

Kary *latae sententiae* III: wiążące w sumieniu (b). Kary *latae sententiae* są przejawem symbiozy z sakramentem pojednania i działaniem prawa kanonicznego na forum wewnętrznym. W rzeczy samej zwalnianie z kar *latae sententiae* jest objęte szczególnym reżimem (por. kan. 1355 i kan. 1356 CIC z 2021 roku), a w sakramencie spowiedzi co do kar zakazujących przyjmowania sakramentów świętych – ekskomuniki i interdyktu – reżimem duszpasterskim (tzw. *casus urgens* z kan. 1357 CIC z 2021 roku; ponadto por. kan. 508 § 1 i kan. 976 CIC z 1983 roku)⁵¹. Ten reżim duszpasterski – wyjście naprzeciw potrzebie duchowej – pozwala także na zawieszenie kar *latae sententiae* (por. kan. 1335 § 2 i kan. 1338 § 3 oraz kan. 1352 § 2 CIC z 2021 roku ze względu na ewentualne zgorzenie czy zniesławienie się skazanego). Kara *latae sententiae* wiąże w sumieniu od chwili skończenia dokonania przestępstwa, a zatem niemożliwe jest jej przedawnienie, chyba że chodzi o przedawnienie deklaratywnych kar na forum zewnętrznym (por. kan. 1362 § 1, kan. 1363 § 1–2 CIC z 2021 roku). Nie jest też możliwe złagodzenie tych kar, gdyż są one w zbiegu rzeczywistym za każde popełnione przestępstwo, np. ekskomunika *latae sententiae* za popełnione aborcje (por. kan. 1346 § 1, kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku).

Kary *ferendae sententiae* I: koncepcja. Zgodnie z kan. 1314 CIC z 2021 roku, *pars prima*, kara jest *ferendae sententiae*, jeżeli wymaga udziału przełożonego czy sędziego kościelnego, który ją wymierzy wyrokiem (w postępowaniu sądowym) albo dekretem pozasądowym (w postępowaniu administracyjnym), po stwierdzeniu popełnienia przestępstwa. Używając tej terminologii, kary znane prawu świeckiemu byłyby karami *ferendae sententiae*. W każdym razie kary *ferendae sententiae* są zasadą w prawie karnym łacińskim. Dlatego stosują się do tych kar zwykle instytucje prawa karnego dotyczące zarówno wymierzania, jak i zwalniania z kar. Kary te – podobnie jak w prawie świeckim – zaczynają wiązać skazanego

51 Por. J. Syryczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 302–308.

wszędzie (por. kan. 1351 CIC z 2021 roku), od kiedy wyrok przejdzie w stan rzeczy osądzonej (por. art. 18 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku) albo dekret stanie się ostateczny (por. art. 25 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku)⁵².

Kary *ferendae sententiae* II: ich wymierzanie. Przy wymierzaniu kary kanonicznej sędzia kościelny – specyficznie rozumiejąc sędziego w kan. 1342 § 3 CIC z 2021 roku – cieszy się uprawnieniami sędziowskimi, zwanymi w prawie świeckim instytucjami sądowego wymiaru kary. Do tych uprawnień sędziowskich należą⁵³:

- (a) odstąpienie od wymierzenia kary (kan. 1343; kan. 1344 n. 2; kan. 1345 CIC z 2021 roku);
- (b) złagodzenie kary (kan. 1343; kan. 1344 n. 2; kan. 1346 CIC z 2021 roku);
- (c) zastąpienie kary pokutą (kan. 1343; 1344 n. 2 CIC z 2021 roku);
- (d) warunkowe zawieszenie kary (kan. 1344 n. 3 CIC z 2021 roku);
- (e) odłożenie wymiaru kary (kan. 1344 n. 1 CIC z 2021 roku).

W rezultacie nie ma takiej kary kanonicznej, nawet obligatoryjnej, co do której sędzia kościelny nie mógłby zastosować instytucji prowadzących do ich złagodzenia (tzw. zasada elastyczności kary *ferendae sententiae*).

3.1.2.3. Kary kanoniczne ze względu na ich określenie

Kary fakultatywne i obligatoryjne. Wśród kar *ferendae sententiae* można wyróżnić (por. kan. 1315 § 2 n. 3 CIC z 2021 roku):

- (1) kary fakultatywne, czyli takie, które mogą, ale nie muszą być zastosowane (zwykle: *potest*, np. w kan. 1364 § 2, kan. 1399 CIC z 2021 roku). Zagrożenie karą fakultatywną daje możliwość odstąpienia od jej wymierzenia w ogóle (por. kan. 1343 CIC

52 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 127–134; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 70–71.

53 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 264–273.

z 2021 roku). Z większości tego typu kar ustawodawca kościelny zrezygnował w odnowionej księdze VI CIC z 2021 roku i na ogół traktuje je niechętnie (por. kan. 1315 § 2 n. 3 CIC z 2021 roku). Jednakże kara wydalenia ze stanu duchownego zawsze jest fakultatywna;

- (2) kary obligatoryjne, czyli takie, które ma się obowiązek zastosować (*coniunctivus iussivus*, zwykle: *puniatur*, np. kan. 1366 CIC z 2021 roku). Kary *latae sententiae* są zawsze obligatoryjne.

Kary oznaczone. Zgodnie z tradycją kanoniczną kary mogą być oznaczone lub nieoznaczone (*poenae determinatae et indeterminatae*). Uwzględniając tę tradycję kanoniczną w myśl kan. 1315 § 3 CIC z 2021 roku i kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku i biorąc pod uwagę też treść kan. 1349 CIC z 2021 roku, warto podkreślić, że kara kanoniczna jest oznaczona, jeżeli została przewidziana już na etapie stanowienia – w ustawie karnej lub w nakazie karnym – w taki sposób, że można ją od razu zastosować bez jakiegokolwiek dalszej interwencji sędziego czy przełożonego kościelnego. Stąd nie wystarcza wskazanie rodzaju tejże kary (np. kara ekspiacyjna z kan. 1336 § 2–4 CIC z 2021 roku) i jest konieczne wskazanie czasu oraz wielkości kary, żeby uznać ją za oznaczoną⁵⁴. Kary *latae sententiae* oraz kary zagrożone w nakazie karnym (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku) są zawsze karami oznaczonymi. Również kara wymierzana wyrokiem czy dekretem pozasądowym ma być oznaczona, czyli precyzyjnie określona co do jej rodzaju i – jeśli to konieczne (np. w przypadku kar ekspiacyjnych) – rozmiaru (zasada oznaczoności wymierzanej kary; por. kan. 1611 n. 1 i 2 CIC z 1983 roku).

Kary nieoznaczone. Nieokreślenie kary dotyczy tylko kar *ferendae sententiae* na etapie ich stanowienia w ustawie karnej. Kara jest zatem nieoznaczona wtedy, kiedy jej oznaczenie ustawa karna i tylko ustawa karna (ale nie nakaz karny; por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku) pozostawia na etapie s t a n o w i e n i a tej kary – względnie

54 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 78–79, 280–282.

lub bezwzględnie – roztropnemu uznaniu sędziego lub przełożonego kościelnego (por. kan. 1315 § 3 CIC z 2021 roku). Nieoznaczenie kary może być względne (np. jedna z kar ekspiacyjnych z kan. 1336 § 2–4 CIC z 2021 roku w kan. 1398 § 2 CIC z 2021 roku, podobnie jak we współczesnych kodeksach karnych) albo bezwzględne, np. *iusta, congrua poena* (sprawiedliwa, słuszna, odpowiednia kara, np. w kan. 1399 CIC z 2021 roku, czego brak w dzisiejszych kodeksach karnych). Ustawodawca kościelny z niechęcią odnosi się do kar nieoznaczonych. Poleca ustawodawcom partykularnym ich dookreślanie (por. kan. 1315 § 2 n. 3 CIC z 2021 roku). W kan. 1349 CIC z 2021 roku koryguje zaś wymierzanie kar nieoznaczonych. Przede wszystkim bezwzględnie zakazuje wymierzania wówczas kar wiążących na stałe, zwłaszcza pozbawień czy wydalenia ze stanu duchownego (por. kan. 1336 § 4 i 5 CIC z 2021 roku), chyba że przepis szczególny wyraźnie na to pozwala (por. kan. 1382 § 2, 1386 § 3, 1395 § 2 i 3, 1398 § 1 CIC z 2021 roku; art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku).

3.2. Kara kanoniczna w szczególności. Katalog kar kanonicznych

3.2.1. Cenzury

3.2.1.1. Ekskomunika

Kara najcięższa i wzorcowa. Ekskomunika jest karą najsurowszą w porządku kanonicznym, gdyż pozbawia dostępu do środków zbawienia. Dlatego Kościół nie może zrobić nic więcej ponad nałożenie *ferendae sententiae* lub deklarowanie *latae sententiae* ekskomuniki (papież Celestyn III). Kara ta jest „królową” wśród kar kanonicznych i „karą-prototypem”⁵⁵.

55 Por. J. Syryjczyk, *Kara ekskomuniki a pełna wspólnota kościelna według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne” 33 (1990) nr 3–4, s. 173–196; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 213–224; A. Borras, *L'excommunication dans le nouveau code de droit canonique*, Paris 1987; L. Gerosa, *La scomunica*

Pojęcie. Ustawodawca kościelny nie podaje definicji ustawowej ekskomuniki, a poprzednia z kan. 2257 § 1 CIC z 1917 roku nie odpowiada posoborowej teologii. Doktrynalnie zatem można określić ekskomunikę jako:

- (a) karę kanoniczną o celu poprawczym, służącą nawróceniu sprawcy (por. kan. 1312 § 2 n. 1 CIC z 2021 roku);
- (b) ustanawianą za przestępstwa o szczególnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC z 2021 roku, *pars secunda*);
- (c) polegającą na zakazie wykonywania niemal wszystkich praw przez skazanego wiernego i dostępu do dóbr duchowych w Kościele zgodnie z przepisami prawa kościelnego pozytywnego, czyli kan. 1331 CIC z 2021 roku, kan. 171 § 1 n. 3, kan. 316, kan. 915, kan. 996 § 1 oraz kan. 1109 CIC z 1983 roku – tak, że oznacza to prawie całkowite wyłączenie z dóbr Kościoła (jedyna kara totalna w prawie kanonicznym – w przeciwieństwie do innych kar kanonicznych);
- (d) dotyczącą wiernych jednakowo ze wszystkich stanów w Kościele: świeckich, osoby konsekrowane i duchownych (kara egalitarna; por. kan. 1331 CIC z 2021 roku);
- (e) stosowaną w sposób niepodzielny, co oznacza, że skutki tej kary nie podlegają podziałowi, nawet przez przełożonego kościelnego (jedyna kara kanoniczna *n i e p o d z i e l n a*; *arg. ex* kan. 1331 i kan. 1332 § 2 oraz kan. 1334 CIC z 2021 roku *a contrario*).

Istota: cel poprawczy i totalność. Istota ekskomuniki zawiera się w jej celu leczniczym (a; por. 3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i celu kary – Cenzury II: dla poprawy (ad c)), a także w totalności zakazów (c). Właśnie konsekwencją totalności ekskomuniki są jej egalitaryzm (d) i niepodzielność (e). Konfrontując jednak ze sobą te dwa płucae ekskomuniki – cel poprawczy i totalne

è una pena? Saggio per una fondazione teologica del diritto penale canonico, Fribourg Suisse 1984.

zakazy – to nie tyle chodzi w ekskomunice o te zakazy, ile o odstąpienie od uporów (por. kan. 1347 CIC z 2021 roku), czyli o *n a w r ó c e n i e* sprawcy. W tym sensie ekskomunika ma głęboki rys subiektywny, a jej skuteczność zależy od wiary przestępcy-grzesznika. Ekskomunika jest także filarem systemu pojednania w prawie karnym kanonicznym. Dlatego należy odrzucić wizję negatywną, prawniczą, pozytywistyczną ekskomuniki i każdej kary kościelnej, a zamiast tego dać jej szaty teologiczne: *puniri non est malum, sed fieri poena dignum* („złem jest nie tyle bycie ukaranym, ile stanie się godnym kary, zasłużenie na karę” – *Summa Theologica*, I, q. 48, art. 6, co.).

Zakazy. Zakazy (*prohibetur*) w ekskomunice dotyczą: (a) sakramentów, sakramentaliów i innych aktów kultu (por. kan. 1331 § 1 n. 1–3 CIC z 2021 roku); (b) szeroko pojętych zadań kościelnych, w tym – oczywiście – urzędów, posług i funkcji (por. kan. 1331 § 1 n. 4–6 CIC z 2021 roku). Po wymierzeniu ekskomuniki *ferendae sententiae* lub deklarowaniu *latae sententiae* już na forum zewnętrznym do tych zakazów dochodzą dalsze (por. kan. 1331 § 2 CIC z 2021 roku; kan. 171 § 1 n. 3, kan. 316, kan. 915, kan. 996 § 1 oraz kan. 1109 CIC z 1983 roku).

3.2.1.2. Interdykt

Technika odesłania. Interdykt jest „ekskomuniką częściową”, uregulowaną w odesłaniu do ekskomuniki (por. kan. 1332 CIC z 2021 roku). Stąd uwagi o ekskomunice (por. 3.2.1.1) należy odpowiednio odnieść do interdyktu⁵⁶.

Pojęcie. Doktrynalnie zatem można określić interdykt jako:

- (a) karę kanoniczną o celu poprawczym (por. kan. 1312 § 2 n. 1 CIC z 2021 roku);
- (b) ustanawianą za przestępstwa o specjalnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC, *pars secunda*);

⁵⁶ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 224–225.

- (c) polegającą na zakazie (*prohibitio*) wykonywania niektórych praw przez skazanego wiernego i dostępu do jedynie dóbr duchowych w Kościele zgodnie z przepisami prawa kościelnego pozytywnego, czyli kan. 1332 CIC z 2021 roku, kan. 915 oraz kan. 1109 CIC z 1983 roku (kara częściowa);
- (d) dotyczącą wiernych jednakowo ze wszystkich stanów w Kościele: świeckich, osoby konsekrowane i duchownych (kara egali tar na; por. kan. 1332 CIC z 2021 roku);
- (e) stosowaną w sposób podzielny (kara podziel na, chociaż zasadą jest interdykt niepodzielny; por. kan. 1332 § 2 CIC z 2021 roku).

3.2.1.3. Suspensa

Pojęcie. Obowiązujące prawo kanoniczne nie podaje definicji suspensy. Jednakże można doktrynalnie określić suspensę jako:

- (a) karę kanoniczną o celu poprawczym (por. kan. 1312 § 2 n. 1 CIC z 2021 roku);
- (b) ustanawianą za przestępstwa o specjalnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC, *pars secunda*);
- (c) polegającą na zakazie (*prohibet*) – w całości lub w części – wykonywania: (I) władzy święceń, (II) władzy rządzenia lub (III) urzędu kościelnego i pobierania z niego dochodów, a zatem dostępu do jedynie dóbr doczesnych w Kościele, zgodnie z przepisami prawa kościelnego pozytywnego, czyli kan. 1333–1334 CIC z 2021 roku i kan. 1109 CIC z 2016 roku (kara częściowa i kara doczesna);
- (d) dotyczącą wiernych jednakowo ze wszystkich stanów w Kościele: świeckich, osoby konsekrowane i duchownych (kara egali tar na; por. kan. 1333 § 1 CIC z 2021 roku, *in princ.*; natomiast do 2021 roku była to kara ekskluzywna, którą można było nakładać tylko na duchownych, co utrzymało się przy niektórych suspensach szczególnych);

- (e) stosowaną w sposób podzielny (kara p o d z i e l n a; por. kan. 1333 § 1 i kan. 1334 CIC z 2021 roku)⁵⁷.

Suspensa generalna. Ze względu na zakres suspensa może być:

- (a) ogólna (generalna: *suspensio generalis*); (b) szczególna (częściowa: *suspensio particularis, partialis*). Zakres suspensy ogólnej jest pełny, gdyż obejmuje wszystkie zakazy z kan. 1333 § 1, n. 1–3 CIC z 2021 roku. Zakres suspensy może być wskazany przez: (a) samą ustawę karną, (b) nakaz karny, (c) wyrok lub dekret wymierzający suspensę *ferendae sententiae*. Przypadkiem szczególnym jest suspensa ogólna (z wszystkimi skutkami z kan. 1333 § 1 CIC z 2021 roku) *latae sententiae*, gdyż może być ustanowiona t y l k o ustawą karną (por. kan. 1334 § 2 CIC z 2021 roku, np. kan. 1370 § 2, kan. 1379 § 1, kan. 1390 § 1, kan. 1394 § 1 CIC z 2021 roku).

Suspensy szczególne. Skoro suspensa jest karą podzielną, można wyróżnić, używając terminologii tradycyjnej, następujące suspensy szczególne czy częściowe (według kryterium ich przedmiotu):

- (a) *a divinis* – suspensa, która zakazuje wszystkich lub tylko niektórych czynności związanych z władzą święceń (por. kan. 1333 § 1 n. 1 CIC z 2021 roku); kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych, diecezjalnych i zakonnych;
- (b) *a iurisdictione* – pociąga za sobą zakaz wykonywania wszystkich lub niektórych czynności związanych z władzą rządzenia (por. kan. 1333 § 1 n. 2 CIC z 2021 roku);
- (c) *ab officio* – dotyczy wszystkich uprawnień lub niektórych zadań związanych z urzędem kościelnym (por. kan. 1333 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku; kan. 1109 CIC z 2016 roku);
- (d) *a fructibus, stipendis et pensionibus* – zakazuje uzyskiwania dochodów z urzędu kościelnego, wynagrodzeń i innych podobnych (por. kan. 1333 § 4 CIC z 2021 roku);

57 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 226–233.

- (e) *a recepto ordine* – zakazuje wykonywania święcenia otrzymanego (por. kan. 1388 § 1 i § 2 CIC z 2021 roku); kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych, diecezjalnych i zakonnych.

3.2.2. Kary ekspiacyjne

Kary doczesne; czasokres. Kary ekspiacyjne (por. 3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i celu kary – Kary ekspiacyjne I: pojęcie) są zbiorem różnego rodzaju kar kanonicznych, zwykle kar doczesnych (por. kan. 1312 § 2, kan. 1336 § 2–5 CIC z 2021 roku). Ponieważ chodzi o kary dla ekspiacji za popełnione przestępstwo, możliwe jest ich – inaczej niż przy cenzurach – wymierzanie na czas określony i nieokreślony, *ad nutum* (według woli lub postanowienia przełożonego), a nawet na stałe (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku). Pod tym względem kary ekspiacyjne najbardziej przypominają kary znane we współczesnych ustawodawstwach karnych⁵⁸.

Kary przejściowe i wiążące na stałe. Ze względu na czasokres skutków prawnych kary ekspiacyjne mogą być ze swej natury:

- (1) karami wiążącymi na stałe, wiecznotrwałymi (*poenae perpetuae*), jak pozbawienia z kan. 1336 § 4 CIC z 2021 roku i wydalenie ze stanu duchownego z kan. 1336 § 5 CIC z 2021 roku;
- (2) karami przejściowymi w swej naturze (wszystkie pozostałe), choć to nie uniemożliwia nałożenia ich na stałe (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku).

Powyższy podział jest istotny ze względu na zakaz grożenia karami wiążącymi na stałe w nakazie karnym (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku *in fine*) i wymierzania tych kar w przypadku zagrożenia karą nieoznaczoną, chyba że ustawa karna stanowi inaczej (por. kan. 1349 CIC z 2021 roku, *pars tertia*). Ponadto ustawodawcy partykularni nie mogą przewidywać kary wydalenia ze stanu duchownego (por. kan. 1317 CIC z 2021 roku, *pars secunda*).

58 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 236–245.

Przedmiot: katalog. Stosując kryterium merytoryczne, można wyróżnić następujące *typy* (liczby rzymskie) i poszczególne kary ekspiacyjne (liczby arabskie):

I. przejściowe:

1. nakazy (*praescriptiones*), o których mowa w § 2 kan. 1336 CIC z 2021 roku:
 - (a) obowiązek przebywania w określonym miejscu lub terytorium (kan. 1336 § 2 n. 2 i kan. 1337 § 1, *pars secunda*; § 2 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna, dotycząca tylko duchownych diecezjalnych i zakonników;
 - (b) obowiązek zapłaty kary pieniężnej (por. kan. 1336 § 2 n. 2 CIC z 2021 roku), jednakże nie może ona dotyczyć zakonników, związanych ślubem ubóstwa (por. kan. 600 i kan. 668 CIC z 1983 roku);
2. zakazy (*prohibitiones*) z § 3 kan. 1336 CIC z 2021 roku, które jako jedyne kary ekspiacyjne również mogą być *latae sententiae* (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku):
 - (a) przebywania w określonym miejscu lub terytorium (por. kan. 1336 § 3 n. 1 i kan. 1337 § 1, *pars prima*, kan. 1338 § 3–5 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych diecezjalnych i zakonników;
 - (b) wykonywania wszędzie albo w określonym miejscu lub na określonym terytorium albo poza nim wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług lub funkcji albo tylko niektórych działań związanych z urzędami lub zadaniami (por. kan. 1336 § 3 n. 2 i kan. 1337 § 1, *pars prima* CIC z 2021 roku);
 - (c) podejmowania wszystkich lub tylko niektórych czynności władzy święceń (por. kan. 1336 § 3 n. 3 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych, diecezjalnych lub zakonnych;
 - (d) podejmowania wszystkich lub tylko niektórych czynności władzy rządzenia (por. kan. 1336 § 3 n. 4 CIC z 2021 roku);

- (e) wykonywania jakiegos̄ uprawnienia lub korzystania z przywileju albo uŹywania insygniów lub tytułów (por. kan. 1336 § 3 n. 5 CIC z 2021 roku);
- (f) korzystania z czynnego lub biernego głosu w wyborach kanonicznych lub uczestniczenia z prawem głosu w kościelnych radach lub kolegiach (por. kan. 1336 § 3 n. 6 CIC z 2021 roku);
- (g) uŹywania stroju duchownego lub zakonnego (por. kan. 1336 § 3 n. 7 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych diecezjalnych i zakonników;

II. wiążące na stałe (*perpetuae*):

- 3. pozbawienia (*privationes*) z § 4 kan. 1336 CIC z 2021 roku, które mają charakter pozbawień p r o s t y c h i nie ma wśród nich tzw. pozbawienia złożonego (przeniesienia karnego na inny urząd kościelny; por. kan. 1336 § 1 n. 4 CIC z 1983 roku, zachowane w kan. 1430 § 1 CCEO z 2023 roku *in fine*). Pozbawienia te dotyczą:

- (a) wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług albo funkcji, lub tylko niektórych działań związanych z urzędami albo zadaniami (kan. 1336 § 4 n. 1, kan. 1338 § 1–2 CIC z 2021 roku);
- (b) upowaŹnienia do spowiadania lub upowaŹnienia do prze-powiadania (kan. 1336 § 4 n. 2 CIC z 2021 roku);
- (c) delegowanej władzy rządu (kan. 1336 § 4 n. 3 CIC z 2021 roku), ale nigdy władzy święceń, której wykonywania można jedynie z a k a z a ć (por. kan. 1338 § 2 CIC z 2021 roku);
- (d) uprawnienia lub przywileju albo insygniów lub tytułu (kan. 1336 § 4 n. 4 CIC z 2021 roku), ale nie stopni akademickich (por. kan. 1338 § 2 CIC z 2021 roku);
- (e) całości lub części wynagrodzenia kościelnego, stosownie do ustaleń konferencji biskupów, z zastrzeŹeniem jednak przepisu kan. 1350 § 1, czyli tzw. *subsidium charitativum* (kan. 1336 § 4 n. 5 CIC z 2021 roku);

4. wydalenie ze stanu duchownego (*dimissio e statu clericali*), o którym mowa w § 5 kan. 1336 CIC z 2021 roku.

Zakaz: w porównaniu z cenzurą. Treścią kary ekspiacyjnej jest m.in. zakaz (*prohibitio*) – ten sam, który jest istotą wszystkich cenzur (*prohibere*). Złamanie zakazu ekspiacyjnego nie jest nigdy obostrzone sankcją nieważności (por. kan. 1338 § 5 CIC z 2021 roku w związku z kan. 10 CIC z 1983 roku). Przy cenzurach natomiast jest to zasadą, która jednak może ulec zmianie, gdy nastąpi wymierzenie lub deklarowanie ekskomuniki (por. kan. 1331 § 1 n. 6 i § 2 n. 2 CIC z 2021 roku) czy suspensy (por. kan. 1333 § 2 CIC z 2021 roku). Najważniejsza różnica zakazu ekspiacyjnego z zakazami wynikającymi z cenzur polega na jego nakładaniu i zwalnianiu z niego ze względu na odmienne cele tych kar. O ile bowiem zakaz przy cenzurach (np. *suspensa a divinis*), żeby wiązał, musi być poprzedzony upomnieniem kanonicznym (por. kan. 1347 § 1 CIC z 2021 roku), o tyle zakaz ekspiacyjny (np. wykonywania święceń) takiego wymogu nie ma. O ile zwolnienie z zakazu przy cenzurze jest obligatoryjne, jeśli tylko nastąpiła rzeczywista poprawa sprawcy (por. kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku), o tyle zwolnienie z zakazu ekspiacyjnego nie jest prawem skazanego i zależy wyłącznie od woli przełożonego kościelnego, gdyż celem tej kary nie jest poprawa sprawcy przestępstwa kanonicznego. Pod tym względem zakaz ekspiacyjny byłby karą surowszą niż zakaz przy cenzurach.

Wydalenie ze stanu duchownego I: pojęcie. Wydalenie ze stanu duchownego jest najcięższą karą ekspiacyjną, wiążącą na stałe, wskutek której wiernego pozbawia się jego stanu w Kościele, czym nie grożą żadne inne kary kanoniczne. Jest to kara ekskluzywna, dotycząca tylko duchownych, wskutek której sprawca traci stan duchowny (por. kan. 290, 2° CIC z 1983 roku), ale nie święcenia (por. kan. 1008 CIC z 1983 roku, kan. 1338 § 2 CIC z 2021 roku, *pars prima*).

Wydalenie ze stanu duchownego II: cechy. Wyjątkowa dolegliwość tej kary powoduje, że jest ona zawsze *ferendae sententiae* (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku *a contrario*). Kara ta jest fakultatywna,

a nigdy obligatoryjna. Do jej wymierzenia dochodzi się stopniowo, jeżeli wymaga tego ciężkość popełnionego przestępstwa. Ze względu na ciężkość tej kary może być ona ustanowiona jedynie w ustawie powszechnej, a zatem ani w ustawie karnej partykularnej, ani w nakazie karnym (por. kan. 1317 CIC z 2021 roku, *pars secunda*, kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku *in fine*). Wszystkie przestępstwa zarezerwowane Dykasterii Nauki Wiary zagrożone są karą wydalenia ze stanu duchownego (por. art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku) oprócz innych najcięższych przestępstw kodeksowych popełnianych przez duchownych.

Wydalenie ze stanu duchownego III: treść. Zakres przedmiotowy kary wydalenia ze stanu duchownego obejmuje:

- (a) zakaz wykonywania otrzymanych święceń, z wyjątkiem udzielenia rozgrzeszenia z jakiegokolwiek grzechu i uwolnienia z cenzury w niebezpieczeństwie śmierci (por. kan. 292, *pars secunda* w związku z kan. 976 CIC z 1983 roku);
- (b) zwolnienie ze wszystkich obowiązków stanu duchownego, z wyjątkiem obowiązku celibatu kościelnego (por. kan. 292, *pars prima* CIC z 1983 roku);
- (c) utrata *ipso iure* wszystkich urzędów kościelnych, zadań i jakiegokolwiek władzy delegowanej (por. kan. 292, *pars tertia* CIC z 1983 roku). Oznacza to pozbawienie byłego duchownego utrzymania i dlatego może mieć zastosowanie kan. 1350 § 2 CIC z 2021 roku (*subsidium charitativum*).

Podobne skutki do wydalenia ze stanu duchownego wywołuje dyspensa od celibatu kościelnego *in poenam* stosowana w przestępstwach zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary (por. art. 27 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, *Vademecum...* wer. 2.0, n. 157, 163; por. 1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego – Sankcje dyscyplinarne).

3.3. Brak kary

3.3.1. Okoliczności wyłączające karalność *sensu stricto*

Koncepcja. Nie zawsze sprawca, który popełnił przestępstwo, poniesie karę. Spośród okoliczności wyłączających bądź umniejszających karalność *sensu largo* (por. 2.2.3.1. Stypizowanie – Kontratypy I: pojęcie) należy bowiem wyróżnić okoliczności wyłączające karalność *sensu stricto*, tj. takie, które dotyczą jedynie znamienia legalnego przestępstwa kanonicznego (por. 2.1. Struktura przestępstwa kanonicznego – Znamiona ogólne przestępstwa kanonicznego). Takie okoliczności znają również ustawodawstwa karne świeckie, które rezygnują z karania przestępstw z różnych względów, np. polityki kryminalnej (tzw. czynny żal, por. art. 15 § 1, art. 17, art. 23 § 1 kk), politycznej łagodności (np. amnestia), polityki międzynarodowej (np. immunitety głów państw), polityki prorodzinnej.

Katalog. W prawie karnym kanonicznym okolicznościami wyłączającymi karalność w sensie ścisłym są:

- (a) okoliczności osobiste niekaralności – ze względu na status osobisty sprawcy czy też jego stosunki z ofiarą, np. immunitet biskupa Rzymu (por. kan. 1404 CIC z 1983 roku);
- (b) okoliczności, które miały miejsce po popełnieniu przestępstwa lub w trakcie jego popełniania – chodzi o zachowania sprawcy, pozytywnie ocenione przez ustawodawcę, następujące po czynie bezprawnym i zawinionym, jak np. odstąpienie od przestępstwa (por. kan. 1328 § 2 CIC z 2021 roku, *pars prima*);
- (c) okoliczności wynikłe ze zniesienia przestępstwa, np. śmierć sprawcy, przedawnienie (por. 3.3.2), udzielenie łaski darowania czy zwolnienia z kary (por. kan. 1152 § 1 CCEO z 2023 roku), zniesienie kary późniejszą ustawą, także amnestyjną (por. kan. 1313 § 2 CIC z 2021 roku).

Odszkodowanie. Okoliczności wyłączające karalność *sensu stricto* mają skutek jedynie karno-kanoniczny. W żaden sposób zatem nie znoszą skutków cywilnych przestępstwa, zwłaszcza prawno-

-naturalnego obowiązku naprawienia szkody (por. kan. 128 i kan. 1290 CIC z 1983 roku).

3.3.2. Przedawnienie karno-kanoniczne

Usystematyzowanie i znaczenie. Przedawnienie karno-kanoniczne jest zupełnie inną instytucją niż przedawnienie kanoniczne (por. kan. 197 CIC z 1983 roku), a czas jest jedynym elementem je łączącym. Instytucja przedawnienia karno-kanonicznego należy do prawa karnego materialnego, a nie do procesowego (inaczej kan. 1152 CCEO z 2023 roku). Przedawnienie karno-kanoniczne, jakkolwiek nie jest instytucją prawa procesowego, wywołuje skutek procesowy w postaci niemożności procedowania (por. kan. 1718 § 1 n. 1; kan. 1720 n. 3 CIC z 1983 roku)⁵⁹.

Przedmiot. W prawie karnym kanonicznym wyróżnia się przedawnienie jako przyczynę wygaśnięcia (ustania):

- a) p r z e s t ę p s t w a – tak w kan. 1362 CIC z 2021 roku, kiedy to chodzi o przedawnienie skargi kryminalnej (*actio criminalis*). Przedmiotem tego przedawnienia karno-kanonicznego jest o s ą d z e n i e przestępstwa, czyli wszczęcie postępowania karnego, ale nie przestępstwo jako takie, gdyż przestępstwo jako fakt społeczno-historyczny nie ulega przedawnieniu. Odpowiednikiem tej instytucji w polskim prawie karnym jest przedawnienie karalności (por. art. 101 kk);
- b) t y l k o k a r y – w kan. 1363 CIC z 2021 roku, który reguluje przedawnienie *actio ad poenam exsequendam* (skargi o wykonanie kary), zwaną w kanonistyce *actio poenalis*. Przedmiotem tego przedawnienia karno-kanonicznego jest w y k o n a n i e kary już wymierzonej bądź deklarowanej.

59 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 319–327; D. Cito, *La prescrizione in materia penale*, [w:] *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 209–233; G. Comotti, *Decorso del tempo e funzione della pena: in margine alla disciplina della prescrizione nel nuovo Libro VI del Codex Iuris Canonici*, „Ephemerides Iuris Canonici” 63 (2023), s. 539–564.

W polskim prawie karnym odpowiednikiem tej instytucji jest przedawnienie wykonania kary (por. art. 103 kk).

Zasada przedawnienia i wyjątek derogacji przez Dykasterię Nauki Wiary. Przedmiotem przedawnienia skargi kryminalnej (*actio criminalis*) są zasadniczo wszystkie przestępstwa kanoniczne; obowiązujące prawo karne kanoniczne nie zna przestępstw nieprzedawnialnych (inaczej por. art. 105 kk). Od tej zasady w przestępstwach zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wiary przewidziany został wyjątek. Dykasteria, ale tylko co do przestępstw dla siebie zarezerwowanych, choćby były popełnione przed 8 grudnia 2021 roku, może derogować (uchylić) – w poszczególnych przypadkach lub ogólnie – przedawnienie skargi kryminalnej (por. art. 8 § 3 *Vademecum... wer. 2.0*, n. 28, 69).

Terminy. Termin przedawnienia zależy od obiektywnej ciężkości kanonicznej przestępstwa. Franciszkowe prawo karne zna następujące terminy przedawnienia karno-kanonicznego:

- (a) termin zasadniczy – 3 lata dla wszystkich przestępstw co do zasady (por. kan. 1362 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku);
- (b) terminy szczególne:
 - 20 lat dla przestępstw zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wiary i z kan. 1398 § 1 *contra* VI duchownych przeciwko małoletnim (por. kan. 1362 § 1 n. 1 i 2 *in fine* CIC z 2021 roku; art. 8 § 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku);
 - 7 lat dla przestępstw przeciwko V przykazaniu (por. kan. 1397 § 1–2, CIC z 2021 roku), VI przykazaniu (por. kan. 1394, kan. 1395 § 1–3, kan. 1398 § 2 CIC z 2021 roku) i VII przykazaniu Dekalogu (por. kan. 1376, kan. 1377, kan. 1378 i kan. 1393 § 1 CIC z 2021 roku);
 - z ustawy karnej partykularnej, nie zmieniając jednak długości szczególnych terminów przedawnienia ustanowionych w ustawie powszechnej (por. kan. 1362 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku).

Liczenie. Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 101 § 3–3a kk) termin *a quo* przedawnienia biegnie od dnia, w którym przestępstwo zostało popełnione, tj. od dnia, w którym sprawca zrealizował wszystkie znamiona przestępstwa; w odniesieniu do przestępstw skutkowych (materialnych) będzie to wystąpienie skutku (por. kan. 1362 § 2 CIC z 2021 roku). Wyjątek został przewidziany dla przestępstwa zarezerwowanego dla Dykasterii Nauki Wiary przeciw VI przykazaniu Dekalogu popełnionego przez duchownego z małoletnim, gdyż liczenie terminu *a quo* zaczyna się od dnia pełnoletności poszkodowanego (por. art. 8 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku; podobnie, choć z konstrukcją terminu *ad quem*, por. art. 101 § 4 kk).

Zawieszenie biegu terminu przedawnienia. Podobnie jak we współczesnych ustawodawstwach karnych (por. art. 102 i art. 104 kk) prawo karne kanoniczne pozwala na trzyletnie zawieszenie (*suspensio*) przedawnienia skargi karnej na czas trwania postępowania karnego (por. kan. 1362 § 3 CIC z 2021 roku).

Przedawnienie skarg co do kar *latae sententiae* – por. 3.1.2.2. Kary kanoniczne ze względu na sposób wymierzania – Kary *latae sententiae* III: wiążące w sumieniu (b).

Trwanie kar w czasie. Inaczej niż we współczesnym prawie karnym świeckim kary kanoniczne wiążące sprawcę przestępstwa kanonicznego mogą nie mieć określonej długości trwania (cenzury) lub być wiecznotrwałe, z wyjątkiem może kar ekspiacyjnych (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku). Kara obowiązuje sprawcę aż do jej darowania, zwykle czyni się to aktem administracyjnym (por. kan. 1354–1361 CIC z 2021 roku). Ustanie kary kanonicznej na sposób automatyczny jest bowiem rzadkie w porządku kanonicznym, skoro porządek ten ma wyraźny rys duszpasterski. Prośba skazanego do ordynariusza o zwolnienie z kary jest także momentem duszpasterskim. Dlatego prawo karne kanoniczne nie zna instytucji zatarcia kary po jakimś czasie. Dotyczy to także kar *latae sententiae*. Skutkiem tego winny, który popadł w karę *latae sententiae*, jest nią

związany aż do chwili zwolnienia z tej kary, np. wskutek zastosowania kan. 1357 CIC z 2021 roku, co może nastąpić wiele lat po popełnieniu przestępstwa kanonicznego, a nawet dopiero na łożu śmierci.

Brak zatarcia skazania. Porządek kanoniczny nie zna instytucji zatarcia skazania, która jest znana systemom prawa karnego świeckiego (por. art. 106–108 kk). Prawo kanoniczne traktuje przestępstwo jako fakt historyczny, który nie podlega zapomnieniu (por. kan. 489 § 2 CIC z 1983 roku).

Subiektywne wskazówki bibliograficzne

Ten zarys wykładu, wprowadzający w prawo karne kanoniczne i będący podstawą do dalszego indywidualnego studium szczegółowego, należy zakończyć – jak zaznaczono – subiektywnymi wskazówkami bibliograficznymi dla dalszych poszukiwań. Najlepszym podręcznikiem, napisanym co prawda pod rządem księgi VI CIC z 1983 roku, ale stale w dużej części aktualnym, jest polski komentarz śp. ks. prof. Jerzego Syryjczyka: *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008; *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003. Z literatury włoskiej należy polecić wspólne dzieło, także powstałe pod rządem poprzedniej księgi VI CIC z 1983 roku, śp. kard. prof. Valesia De Paolisa i ks. prof. Davide Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001. Natomiast uaktualnionym podręcznikiem do obowiązującego stanu prawnego jest monografia ks. prof. Brunona Fabio Pighina, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021. Dykasteria Tekstów Prawnych przedstawiła zaś własną interpretację nowej księgi VI CIC z 2021 roku: *Sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, dostępną także online w wersjach językowych: włoskiej, angielskiej, hiszpańskiej i francuskiej: <https://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/testi-normativi/cic/nuovo-libro-vi-cic.html> (dostęp: 01.07.2024).

Abstrakt

Podstawy kanonicznego prawa karnego materialnego.

Zarys wykładu na podstawie części I księgi VI kodeksu prawa kanonicznego papieża Franciszka

Rozdział o. Piotra Skoniecznego OP stanowi syntetyczne wprowadzenie do kanonicznego prawa karnego materialnego po reformie księgi VI kodeksu prawa kanonicznego dokonanej konstytucją apostolską „Pascite gregem Dei” z 23 maja 2021 roku. Autor nie podejmuje się omówienia wszystkich kanonów znowelizowanej księgi, jego celem jest raczej wskazanie najważniejszych założeń i zasad konstytuujących istotę kluczowych instytucji. Rezygnuje więc z części szczegółowej na rzecz spójnej wizji ogólnej, która ma ułatwić dalsze, indywidualne studium. Tekst, pisany także z myślą o prawnikach świeckich, zawiera uwagi prawnoporównawcze oraz opiera się na subiektywnie dobranej literaturze, w większości polskojęzycznej i powstałej już pod rządami zreformowanego kodeksu. Zarys prezentuje rudymenty prawa karnego kanonicznego w klasycznym porządku: naukę o źródłach prawa karnego, naukę o przestępstwie kanonicznym oraz naukę o karze kanonicznej – w ogólności i w szczególności – ukazując ich znaczenie dla zrozumienia nowego modelu odpowiedzialności karnej w Kościele.

Słowa kluczowe: prawo karne kanoniczne, księga VI CIC z 2021 roku, Pascite gregem Dei, źródła prawa, kara kanoniczna

Abstract

Foundations of canonical substantive criminal law. An outline based on part I of book VI of the code of canon law of Pope Francis

Fr. Piotr Skonieczny OP's chapter offers a concise introduction to canonical substantive criminal law in the wake of the reform of book VI of the code of canon law carried out by the apostolic constitution „Pascite gregem Dei” on 23 May 2021. Rather than providing a full lecture or commentary on all canons of CIC of 2021. The author does not undertake a discussion of all the canons of the amended book; his aim is rather to point out the most important assumptions and principles that constitute the essence of key institutions. He thus foregoes the detailed part in favor of a coherent general vision, which is intended to facilitate further individual study. Written also with civil lawyers in mind, the text includes comparative-law remarks and relies on a deliberately selective bibliography, predominantly in Polish and produced under the renewed Code. The fundamental elements of canonical criminal law are presented in a classical order: the doctrine of the sources of criminal law, the doctrine of the canonical offence, and the doctrine of canonical penalties – in general and in particular – thereby clarifying the structure and logic of the Church's updated system of penal responsibility.

Keywords: canonical criminal law, book VI CIC of 2021, Pascite gregem Dei, sources of law, canonical penalties

PROF. DR HAB. PIOTR SKONIECZNY OP – dominikanin, mgr prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikacja sądowa i egzamin sędziowski, mgr teologii PAT, lic. prawa kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej, dr prawa kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Św. Tomasza z Akwinu Angelicum w Rzymie, dr hab. nauk prawnych w dyscyplinie prawo

kanoniczne i profesor nauk społecznych w dyscyplinie prawo kanoniczne. W latach 2009–2015 wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego Angelicum w Rzymie i prodziekan tegoż wydziału (2013–2015), od 2015 roku pracownik Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, od 2016 roku wykłada także w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym Dominikanów w Krakowie i od 2020 roku gościnnie na Angelicum i na Gregorianie w Rzymie. Od 2019 pracuje w Sekretariacie Stanu Kurii Rzymskiej. Autor następujących książek: *La buona fama. Problematiche inerenti alla sua protezione in base al can. 220 del Codice di Diritto Canonico latino*, Roma 2010; *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015; *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018; *Bractwo Różańca Świętego*, Kraków 2022. Współautor podręcznika z prawa procesowego kanonicznego wraz z F. J. Ramosem: *Diritto processuale canonico*, t. 2.1, 2.2: *Parte dinamica*, Roma 2014, a ponadto wraz z P. Kroczykiem: *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*, t. 1–2, Kraków 2022. Redaktor naukowy: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, Tarnów 2015; *Księga konstytucji i zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów. Tekst i komentarze*, Warszawa–Poznań 2022.